Praksisbrev – et vellykket tiltak mot frafall. Hva er lærdommene?

Sluttrapport fra den forskningsbaserte evalueringen av forsøk med praksisbrev 2008-2011

Håkon Høst

Rapport 27/2011

NIFU

Praksisbrev – et vellykket tiltak mot frafall. Hva er lærdommene?

Sluttrapport fra den forskningsbaserte evalueringen av forsøk med praksisbrev 2008-2011

Håkon Høst

Rapport 27/2011

Rapport nr. 27/2011

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Adresse PB 5183, Majorstuen NO-0302. Besøksadresse: Wergelandsveien 7, 0167 Oslo.

Oppdragsgiver Utdanningsdirektoratet
Adresse Postboks 9359 Grønland, NO-0135 Oslo

Trykk Link Grafisk

ISBN 978-82-7218-774-2
ISSN 1892-2597

www.nifu.no

Forord

Dette er sluttrapporten fra NIFUs evaluering av forsøket med praksisbrev som tiltak mot frafall 2008-2011. Evalueringen har omfattet fylkene Akershus, Vestfold og Rogaland
Oppdragsgiver for evalueringen av Rogaland og Vestfold (opprinnelig også Oslo) er Utdanningsdirektoratet, mens det for evalueringen av Akershus-forsøket er fylkeskommunen selv. Evalueringene har vært samkjørt som én, felles evaluering med felles rapportering. Foreløpige resultater har blitt publisert i NIFUs rapportserie i desember 2009 og februar 2011.
Vi takker oppdragsgiverne for at vi har fått anledning til å gjøre dette utfordrende forskningsprosjektet. I tillegg må vi takke særlig de deltakende skoler og bedrifter for den velvillighet de har vist overfor oss forskere gjennom de tre år evalueringen har pågått. Det samme gjelder i minst like stor grad de litt over 51 ungdommene som startet som praksisbrevkandidater i 2008, og som har besvart våre spørsmål i både 2008, 2009, 2010 og 2011.

Håkon Høst har vært prosjektleder og ansvarlig for sluttrapporten. Tidligere delrapporter har hatt viktige bidrag også fra forskerne Eifred Markussen (prosjektleder 2008-2009), Miriam Evensen og Tine Prøitz. Til sluttrapporten har Nils Vibe og Sveinung Skule gitt omfattende kommentarer.

Oslo, 23.06.2011

Sveinung Skule
Direktør

Nina Sandberg
Forskningsleder

Innhold

Sammendrag **7**

Summary **13**

1 Innledning **17**
1.1 Bakgrunn 17
1.2 Stortingsmelding 16 18
1.3 Tolkningsrom for mål og målgrupper 18

2 Problemstillinger, perspektiver, metode og data **21**
2.1 Hva skal være målet med praksisbrevet? 21
2.2 Fagopplæring eller sysselsetting? 22
2.3 Metoder og data 24
2.4 Svakheter i data? 25
2.5 Kan vi sammenligne? 27
2.6 Omdiskutert forsøk 27
2.7 Om den videre framstilling 28

3 Tidligere resultater fra evalueringen **29**
3.1 En ønsket dreining av målet for praksisbrevet 29
3.2 Fylkenes ulike tilpasning 30
3.3 Hvem er praksisbrevkandidatene? 31
3.4 Opplæringen i bedrift 32
3.5 Opplæringen i skole 34

4 Praksisbrevkandidatene ett år etter **37**
4.1 De fleste praksisbrevkandidatene blir ordinære lærlinger 37
4.2 Halvparten av de som startet høsten 2008 er i lære 39
4.3 Få forsvinner ut etter praksisbrev 39
4.4 Hva gjør de som ikke er i lære? 39
4.5 Kandidatenes ambisjoner har økt, og de har kommet lengre enn forventet 40
4.6 Høy gjennomføringsgrad 41
4.7 De tidligere praksisbrevkandidatene fremdeles fornøyde 42
4.8 Arbeidsom ungdom 43

5 Variasjoner i resultater mellom fylkene **45**
5.1 Ulik praksis i fylkene 45
5.2 Gjennomføringen er like god 47

6 Hva slags ordning er praksisbrevet blitt? **49**
6.1 Hvem er praksisbrevkandidater? 49
6.2 Ansettelse i bedrift fra første år i videregående 51
6.3 Forsøkslæreplanene og den praktiske opplæringen i bedrift 52
6.4 Fellesfagene 53
6.5 Ekstraressursene i ordningen 55
6.6 Målene med ordningen 56

7 Oppsummering og konklusjoner **59**
7.1 God gjennomføring 59
7.2 Hva har bidratt til resultatene? 60
7.3 Praksisbrevet ikke en endestasjon, men “forsterket lærlingordning” 62
7.4 Hvorfor blir fagopplæring dominerende? 62
7.5 Taper de svake i en fagopplæringsordning? 63
7.6 Normen om fagbrev 64
7.7 Praksisbrevordningen og behovene i arbeidsmarkedet 66
7.8 Truer praksisbrevet fagene? 67
7.9 En annen arbeidsdeling mellom skole og bedrift? 68
7.10 Politikkimplikasjoner 69

Referanser **71**

Sammendrag

Dette er sluttrapporten fra evalueringen NIFU har gjennomført av forsøket med praksisbrev som tiltak mot frafall i perioden 2008 - 2011. Evalueringen omfatter 51 elever som startet i videregående opplæring i 2008 i fylkene Akershus, Rogaland og Vestfold. Elevene ble tatt opp på praksisbrevordningen, et 2-årig opplæringsløp som innebar at de var ansatt i bedrift med egen avtale om opplæring, samtidig som de gikk på skole en dag pr. uke for å bli undervist i fellesfagene norsk, matematikk og samfunnsfag. Etter fullføring av praksisbrevet kunne de enten søke ordinær læreplass som andre elever etter Vg2, eller de kunne velge å avslutte opplæringen.

Gjennom iverksettingsprosessen har vektleggingen endret seg gradvis fra å se praksisbrevet som et mål i seg selv, til å se praksisbrevet mer som et delmål på veien mot fullt fagbrev. Akershus, som ikke var en del av det sentrale forsøket, holdt i hovedsak på at ordningen skulle ligge nærmere lærekandidatordningen og ikke rette seg mot fagbrev. Tvetydigheten i hva praksisbrevet skulle bli, bidro til at evalueringen tidlig formulerte tre hypoteser om hva praksisbrevet skulle være eller utvikle seg til:

1. Er praksisbrevordningen å betrakte som et distinkt alternativ til fagbrev, men på et lavere nivå, rettet mot dem som ikke anses å ha forutsetninger for å nå full kompetanse?
2. Er praksisbrevet en alternativ vei til fagbrev for de som ikke klarer eller ikke er motivert til å gjennomføre gjennom ordinært løp, men som kan klare det via praksisbrevet, dvs. med et praktisk og tilrettelagt opplegg?
3. Er praksisbrevet er et mer åpent forsøk på finne løsninger på frafallsproblematikken i innovative ordninger nær praksisfeltet, og hvor utfallet for kandidatene anses som mer åpent?

Omfattende datagrunnlag
Evalueringen har benyttet ulike metoder og basert seg på et bredt sett av data; en kandidatsurvey, analyse av registerdata, dokumentanalyse, intervjuer med en rekke aktører på sentralt og lokalt nivå, i utdanningssystemet og i arbeidslivet, i tillegg til at vi har fulgt kandidatene gjennom tre år. De svarte på en survey første høsten og et stort utvalg av dem har siden blitt intervjuet tre år på rad, siste gang i mai 2011, dvs. nesten ett år etter at praksisbrevperioden var gjennomført. Dette for å få en oversikt over hvor praksisbrevet hadde ledet dem, og hvilke erfaringer de satt igjen med.

Samlet sett gir dette et tilstrekkelig datagrunnlag for å kunne analysere hvordan praksisbrevforsøket, i sine ulike versjoner og under til dels ulike regionale og andre vilkår, virker på ungdom med de kjennetegnene vi presenterer. Slik sett bør det være mulig å lære mye av forsøket.

Forsøket er begrenset, og er preget av noen særegne forhold. Det omfatter i utgangspunktet relativt skolesvake elever, men som har ønsket en praktisk opplæring. Det omfatter fylker som har ønsket å delta i forsøksordningen, og til en viss grad også skoler som har ønsket dette. Lærerne har ikke nødvendigvis valgt å delta, men de har strukket seg langt, med til dels begrensede ressurser, for å få kandidatene til å klare fellesfagene. I forhold til utfallet av forsøket virker disse forholdene litt på kryss og tvers. Totalt sett gjør imidlertid disse særegenhetene at det ikke er grunnlag for å generalisere rent statistisk ut fra forsøket.

Svakt utgangspunkt – god gjennomføring
Halvparten av deltakerne i praksisbrevforsøket hadde strykkarakter eller ikke vurdert i ett eller flere fag fra grunnskolen, og ellers et generelt lavt karakternivå og høyt fravær. Ut fra tidligere erfaringer og forskning ville man ha forventet at de fleste elever med dette utgangspunktet enten ville være ute av opplæring eller forsinket etter to år. For eksempel var det slik at det blant alle elever som startet i videregående i 2004 med karakterer i intervallet 0-3 var et frafall på 65 prosent, og bare 8 prosent gjennomførte på normert tid[1]. For praksisbrevforsøket er hovedtallene slik:

- Av de 51 som startet på praksisbrevet i 2008, gjennomførte 41 hele den toårige praksisbrevperioden. Syv av de ti som gikk ut av prosjektet, gikk over i annen opplæring. To gikk over i arbeid. En var verken i arbeid eller skole.
- Av de 41 som var med hele veien, søkte 31 lærekontrakt, hvorav 25 fikk innfridd sitt ønske. Dette er en formidlingsprosent i overkant av det ordinære elever har.
- Tilsammen 49 prosent av de som startet på praksisbrev i 2008 har fått lærekontrakt. Til sammenligning gjaldt dette 29 prosent av de ordinære yrkesfagelevene.
- Av de 16 som gjennomførte, men ikke søkte eller ikke fikk læreplass, er ni i arbeid eller militæret, fire er i skole, mens tre er ledige eller har ukjent status.

[1] SSB-notat utarbeidet for NHO Oslo og Akershus april 2011

Forsøket må slik sett anses å ha bidratt til et langt lavere frafall og til en bedre gjennomføring av yrkesutdanning for de som har deltatt, enn det man ville ha forventet dersom de hadde fulgt ordinært løp i videregående opplæring. I tillegg må det legges vekt på kandidatenes egne gode skussmål til denne måten å gjennomføre videregående opplæring på. Svært viktig er det også at mange har hevet sine ambisjoner i løpet av forsøksperioden. Andel av kandidatene som har fullt fagbrev som mål har økt gjennom prosjektperioden. Frykten for at det å sette full kompetanseoppnåelse som det langsiktige målet i praksisbrevet skulle demotivere og hindre mestring, har ikke vist seg å være begrunnet.

Bedriftsopplæring og arbeid i stedet for skole
Praktisk arbeid og opplæring i bedrift er det viktigste skillet mellom praksisbrev og ordinær opplæring i Vg1 og Vg2. Rundt 80 prosent av praksisbrevkandidatene var i arbeid i ordinære bedrifter i hele toårsperioden. I Akershus var det imidlertid en gruppe kandidater som ikke var ansatt i en ekstern bedrift. De fleste av disse var i stedet knyttet til en bedrift etablert av skolen. Spør man kandidatene selv om hva som har vært bra med praksisbrevet, legger de nesten uten unntak vekt på at de - allerede fra Vg1 - fikk lov til å begynne med praktisk arbeid framfor å gå på vanlig skole. Også de elevene som jobbet i skolebedriften opplevde dette som et løft framfor å gå i vanlig skole. Når vi sammenholder kandidatenes svar med det som representanter for bedriftene og lærerne sier, er det neppe noen tvil om at det nettopp er den praksisnære opplæringen som framstår som mest utslagsgivende for at kandidatene har hatt en meget høy gjennomføring.

Bedriftsopplæringen har foregått i en helt bestemt kontekst. Det er ikke snakk om uforpliktende praksisutplassering, men ansettelse i bedrift hvor denne gis et ansvar som lærebedrift på samme måte som i lærlingordningen. Bedriftene uttrykker i overveiende grad at de er fornøyd med ordningen. Fordi de enten ikke har så mye erfaringer med å ha lærlinger, eller de har vært usikre på hva praksisbrevkandidatene er forventet å kunne, har det vært viktig å kunne overlate en del av ansvaret for oppfølgingen av kandidatene til kontaktlærer ved skolen.

Tilretteleggingen av fellesfagene
Når det gjelder fellesfagene var det på forhånd skepsis til at disse ungdommene med et veldig svakt grunnlag ville klare å gjennomføre både norsk, matematikk og samfunnsfag på de to første årene. Når de klarer dette, kan dette forklares ut fra måten dette har vært gjort på; en dag i uka med fellesfag på skolen, oppfølging i veldig små grupper og store anstrengelser fra de fleste lærerne på å yrkesrette fagene. I tillegg er det sannsynlig at det å være i bedrift for mange av kandidatene har gitt dem et løft i selvfølelsen og bidratt til å endre deres horisont; fellesfagene har nå blitt noe man må gjennom for å kunne fullføre opplæringen og gå opp til fagbrevet. Det tillegges en ny mening i en ny kontekst.

Ulike modeller
Både de som var i bedrift under praksisbrevperioden, og de som var i praksisopplæring i regi av skolen har hatt en langt bedre gjennomføring enn en skulle forvente. De som har vært i bedrift ser også ut til å ha styrket sin posisjon i forhold til å få lærekontrakt.

En opplæringsordning med praksisbrev som byggestein mot full fagopplæring har vist seg vellykket når den har vært knyttet til fagopplæringens institusjoner og nettverk, og de muligheter det åpner for av opplæringsplasser i bedrift. Ved skoler der dette har vært vanskeligere å få til, har en skolebasert yrkespraksis vist seg å være en modell som også har gitt en god gjennomføring de to første opplæringsårene. Behovet for standardiserte løsninger må veies opp mot hensynet til lokal fleksibilitet.

Praksisbrevet ikke en endestasjon, men "forsterket lærlingordning"
Evalueringen viser at praksisbrevet som yrkeskompetanse ikke ser ut til å få noen særlig betydning, verken som inngangsbillett i arbeidslivet, eller for kandidatenes motivasjon. I stedet søker flertallet mot ordinær lærekontrakt – i langt større grad enn de som har gått to år i skole i ordinær Vg1 og Vg2. Også blant dem som i første omgang ikke går videre, er det flertall som oppgir å ha fagbrev som mål. Dette må slik sett anses som en sterk norm.

Da står vi igjen med et toårig praksisbrevløp som en slags mellomstasjon i et byggesteinsystem mot fullt fagbrev, og egne læreplaner utformet med dette for øyet, altså en praksisbrevordning i et rent opplæringsøyemed. Enkelte av kandidatene svarer likevel på en måte som indikerer at det hadde en positiv betydning at de gikk inn i et toårig løp. Dette kan skyldes at mange av dem startet på videregående med relativt liten tro på seg selv, noe som underbygges ved at over 40 prosent av kandidatene i vår survey i 2008 svarte at fullt fagbrev var for vanskelig for dem. De fleste av de som svarte slik er nå lærlinger eller de uttrykker at de har fagbrev som mål. Forsøket må slik sett anses å ha gitt dem større tro på seg selv og økte ambisjoner.

Praksisbrevet har i hovedsak ikke blitt det GIVO-utvalget i sin tid anbefalte, dvs. kompetanse på lavere nivå, knyttet til en gjenkjennelig yrkeskompetanse i arbeidslivet (hypotese 1). Praksisbrev som endestasjon eller hovedmål ser ut til å være et lite realistisk, og innenfor de fleste fagområder også lite ønskelig mål. Det er begrenset etterspørsel etter helt nye kategorier på nivået under fagarbeider i arbeidslivet, innen mange områder er det allerede innarbeidede arbeidstakerkategorier uten fagbrev. For de som avslutter med praksisbrevet, er det dokumentasjonen av praksis som anses viktig, ikke brevet i seg selv. Det er liten interesse blant elevene og deres foreldre for et begrenset kompetansemål, og de sentrale aktørene i feltet synes å være enige om at full kompetanse bør være hovedmålet, også i en eventuell særordning. Erfaringene fra forsøket viser dessuten at det er svært vanskelig på forhånd å si hvor langt den enkelte kandidat vil nå. Praksisbrev som endelig mål kan slik sett virke begrensende.

I stedet har praksisbrevordningen i all hovedsak blitt en forsterket opplæringsordning mot fagbrev for elever med et særdeles svakt skolemessig utgangspunkt (hypotese 2). Her har man lyktes gjennom at svært mange av disse ungdommene har fått økt motivasjon, blitt værende i opplæringsordningen, har hevet sine ambisjoner og er på vei mot et fagbrev. Til en viss, men langt mindre grad har det også blitt en forsterket opplæringsordning for de som ønsker seg en praktisk opplæring i et fag, men som i første omgang ikke klarer å komme videre til lærekontrakt (hypotese 3). De har likevel fått en fot innenfor i arbeidslivet.

Om praksisbrev som ordning rettet mot et lavere nivå i arbeidslivet ikke har funnet noe fotfeste, antyder erfaringene at viktige trekk ved selve opplæringsmodellen har et betydelig potensiale for å gi en bedre gjennomføring mot yrkeskompetanse for elever med et svakt skolemessig utgangspunkt. Disse resultatene bør kunne ha relevans for en stor del av de som i dag tar yrkesfaglig utdanning.

Mangel på arbeidskraft og behov for praktisk opplæring
Ungdom som ikke finner seg til rette i skolen, men ønsker praktisk arbeid og opplæring, burde sees som en viktig ressurs for arbeidslivet. I en situasjon med vedvarende mangel på arbeidskraft er dette særlig aktuelt. Utfordringen ligger i å finne fram til ordninger som kopler disse ungdommene til arbeidslivet, men uten at de mister retten og muligheten til opplæring og utdanning. Her har praksisbrevet bidratt til å pløye ny mark. Flere av bedriftene som har tatt inn praksisbrevlæringer, har aldri før hatt lærlinger. Et behov for arbeidskraft, kombinert med en åpenhet for 16-åringer, samt ekstra lærlingtilskudd og oppfølging fra faglærer i en overgangsperiode, har bidratt til å rekruttere nye bedrifter til praksisbrevordningen, og dermed også til å bli godkjent som lærebedrifter. De fleste av bedriftene som har deltatt sier de kan tenke seg å rekruttere 16-årige praksisbrevkandidater igjen. At de er fornøyd med ordningen demonstreres også ved at de fleste ansetter praksisbrevkandidatene som lærlinger etter to år.

Summary

This is the final report from NIFU's evaluation of the pilot project on the Certificate of Practice Scheme, which is a measure to reduce drop-out in upper secondary education for the period 2008 - 2011. The evaluation includes 51 students who started upper secondary education i 2008 in the counties of Akershus, Rogaland and Vestfold. The students were all accepted in the Certificate of Practice Scheme, a training program lasting for two years where candidates worked in a firm four days a week while attending school to take the general subjects one day a week. After obtaining a certificate of practice, these candidates could apply for an apprenticeship or a job. There was a degree of ambiguity about the aim of this measure, and different actors had different views of the scheme.

These ambiguities were formulated as a point of departure for NIFU's analyses and central questions, on whether the Certificate of Practice Scheme should be considered: a distinct alternative to the Craft and Journeyman's Certificate, but of a lower level; an alternative path towards the Craft and Journeyman's Certificate; or, the expression of a solution to the drop-out problem found in innovative schemes, with greater autonomous dynamics and operating more closely to the field of work.

The evaluation has made use of a number of different methods and datasets; a survey of the candidates, register data, document analyses and interviews with the key actors involved in the pilot, drawn both from the national level, the counties, the education system and the working life. The candidates were also followed through the scheme through yearly interviews, the last of which took place one year after they completed the program.

Through the implementation of the scheme the aim of the certificate of practice scheme has shifted: it has come to be seen as more of a building block towards a full Craft or journeyman's certificate than as a goal in itself, as was originally intended. However, the county of Akershus has stuck to the original version, and their pilot

concentrated on getting the candidates through to the certificate of practice after two years.

Half of the candidates in the scheme failed or had not passed exams at the lower secondary level or hadn't taken the exams in lower secondary, and indeed the candidates generally had low grades. Earlier experience and research would suggest that candidates with such a background would be likely to drop out or at least be delayed in their education. However, the results were quite different for the candidates in the Certificate of Practice Scheme:

- Of the 51 who started at the scheme in 2008, 41 completed the scheme in the two year period. Seven changed to other training programs during this period, two left for work, and one was neither in education or work.

- Of those who started in the scheme in 2008, 49 percent succeeded in getting an apprenticeship afterwards, compared with just 29 percent in ordinary vocational upper secondary education.

- Of the 16 who fulfilled the Certificate of Practice Scheme, but did not apply for or obtain an apprenticeship afterwards, nine are in paid work, two in military service , four in education, and three are neither in education nor work. One has an unknown status.

The number of candidates with a full craft certificate as their ultimate goal increased during the project period. Those who warned against setting full competence as the main goal of the scheme, as this might demotivate the candidates, seem to have been wrong. On the contrary, motivation has increased.

Practical work and training in an enterprise is the most important difference between the certificate of practice scheme and ordinary vocational education in school. Around 80 percent of the certificate of practice candidates worked in an enterprise for the whole two year period. In the county of Akershus a group of candidates did not get a contract with an enterprise and were instead hired by an enterprise established at the school. When those on the scheme were asked what was good/ the best thing about it, they consistently point to the possibility of doing practical work instead of attending school. The interviews with representatives from the enterprises involved and the teachers also support this impression. There is little doubt that this is the most important factor behind the high completion rates found.

When it comes to progress in the general subjects, there were a lot of scepticism about the candidates' ability to succeed in fulfilling the complete curricula in maths, Norwegian and social studies. That they did generally succeed may be explained by the way it was organised; only one day a week in school, with teaching in very small groups and strong efforts from the teachers to link the subjects to practice and make

them relevant to work-place settings. One could also add that working in an enterprise seems to have given most of the candidates a boost in self-esteem.

A certificate of practice scheme, seen as a building block for a craft certificate, seems to offer a successful approach when it is closely connected to the established institutions and networks of the apprenticeship system, and when the possibilities of getting an apprenticeship through these networks are reasonably good. At schools where these conditions have been more difficult to establish, school based practical work has also been shown to be a model that results in better completion among this group of candidates, even if the linkages to the apprenticeship system are weaker.

Adolescents who are bored of school and want to do practical work should be seen as a resource for working life, instead of a burden to the school system. In a situation where a lack of employees seems to be a continuing challenge for Norway, this is should be particularly relevant. The challenge is to find ways of linking these young people to working life, without them losing the opportunities and rights for training and education. The Certificate of Practice Scheme has contributed to this area with new solutions to linking these groups with appropriate work and training.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Prosjektets bakgrunn er den politiske oppmerksomhet rettet mot frafall i videregående opplæring og ønsker om å finne fram til egnede tiltak for å bedre gjennomføringen. De siste tallene fra NIFU om frafall og gjennomføring viser at 20 prosent av 2007-kullets yrkesfagelever var utenfor videregående opplæring ved starten av det tredje opplæringsåret, mens 17 prosent var forsinket (Vibe m.fl. 2011:51).

Et departementsnedsatt utvalg, GIVO[2], leverte i 2006 en innstilling som inneholder konkrete forslag for å få ned frafallet og bedre gjennomføringen i videregående utdanning (Kunnskapsdepartementet 2006). Ett sentralt tiltak som ble anbefalt var det såkalte praksisbrevet. Utvalgets flertall foreslo at dette skulle være enn videreutvikling av den allerede etablerte, men lite benyttede lærekandidatordningen. Mens den sistnevnte innebærer at kandidatene får individuelle læreplaner med begrensede kompetansemål sammenlignet med de ordinære, og derav individuelle kompetansebevis, skulle praksisbrevet basere seg på en felles læreplan, men med færre krav enn den ordinære læreplanen. Et sentralt argument for et standardisert praksisbrev var at det var nødvendig for å skape gjenkjennelighet for kategorien i arbeidslivet, mens et annet var at en slik standardisering ville gjøre det enklere å bygge på praksisbrevet til fullt fagbrev.

Det å etablere noe som ligner på et fagbrev på lavere nivå aktiviserer umiddelbart ulike interesser og interessekonstellasjoner. Dette kom til syne allerede i GIVO-utvalgets arbeid. Arbeidsgiverne var i utgangspunktet positive og påpekte et stort behov i arbeidslivet, mens arbeidstakerorganisasjonene, først og fremst LO, var skeptiske og mente dette kunne true de etablerte fagstandardene, samt bli en lettvint løsning for mange ungdommer i yrkesutdanningen. Andre aktører mente at elever

[2] Kunnskapsdepartementet (2006): *Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring.* Rapport fra en arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

man anså hadde svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring, hadde behov at det ble etablert en ny kategori i arbeidslivet – på et nivå under fagarbeider - og at dette spørsmålet måtte heves over de tradisjonelle interessemotsetningene i arbeidslivet.

Utplukking av elever man mener har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring skjer gjerne på basis av karakterer og fravær fra grunnskolen. Samtidig er det ingen faglig konsensus om hvordan kan vurdere den enkeltes potensiale for utvikling, til å for eksempel kan klare et fullt fagbrev. Slik sett vil anbefalinger og tiltak på dette området ofte innebære kompromisser og tvetydigheter.

For GIVO-utvalgets del hadde man konkludert med å anbefale et praksisbrev som skulle være en videreutvikling av lærekandidatordningen med begrenset yrkesfaglig kompetanse basert på en toårig, hovedsakelig praktisk opplæring. Det ble likevel lagt vekt på at praksisbrevordningen måtte utformes slik at de som ønsket det kunne bygge på til fullt fagbrev i etterkant. Partene i arbeidslivet skulle forhandle om kategoriens innplassering i tariffsystemet. Dette handler både om å gi gruppen den anerkjennelse som ligger i en tariffesting, og å sørge for at den slik sett blir "kontrollert" av partene i arbeidslivet.

1.2 Stortingsmelding 16

I Stortingsmelding 16, 2006 - 2007[3], følger man opp forslagene fra GIVO-utvalget. Meldingen anbefaler utprøving av forslaget fra VIGO-utvalget i ordelag som kan oppfattes som en stadfesting av at praksisbrevet skal være for de som har "*svake forutsetninger for å gjennomføre*" en allmennfaglig eller yrkesfaglig videregående utdanning. Meldingen sier imidlertid samtidig at ordningen skal omfatte flere enn lærekandidatordningen, "*uten at læringsforventingene skal senkes*". Samtidig slås tydelig fast at mulighetene for å gå videre til full kompetanse må ligge inne i modellen. Ordlyden åpner for ulike, både smale og brede, fortolkninger både av hva som skal være målet med ordningen, og hvem som skal være målgruppa. Tvetydighetene i hva praksisbrevet skal være, delmål eller mål, og hvem det skal rettes mot, de man ikke tror kan klare fagbrev eller de man tror kan klare det om de går via praksisbrev, eller begge deler, går igjen i mange av bakgrunnsdokumentene i saken og også i ulike presentasjoner gitt av praksisbrevet fra offentlige myndigheter.

1.3 Tolkningsrom for mål og målgrupper

Disse tvetydighetene har åpnet for at fylkene som prøver ut ordningen har fått et tolkningsrom når det gjelder hvem praksisbrevtiltaket skal omfatte. To av utprøvingsfylkene, Rogaland og Vestfold, har i hovedsak holdt seg til det som også oppfattes som Kunnskapsdepartementets intensjon, nemlig at man må velge ut elever til praksisbredprosjektet, som vel står i fare for å falle ut av videregående, men samtidig anses å ha et potensial til å gjennomføre om de får lagt forholdene særskilt til rette. Hvordan man kan plukke ut slike elever med særlig stor grad av sikkerhet, er

[3] St.meld. nr. 16 (2006-2007) *Og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring.* Oslo: Kunnskapsdepartementet.

imidlertid ikke helt klart. Akershus, som startet forsøk med praksisbrev på egen hånd, et forsøk som evalueres av NIFU parallelt med det sentralt initierte forsøket, viser til at de har fulgt GIVO-utvalget når de sier at tiltakets målgruppe skal være den samme som lærekandidatordningens. Denne er heller ikke helt klar, men den rådende oppfatning er trolig at denne skal omfatte elever man er ganske sikker på ikke klarer å gjennomføre og bestå alle videregående opplærings krav til kompetanse i løpet av normert tid, eller noe utover det. Verken den første eller andre typen presiseringer gir imidlertid noen klar fasit på hvem som er tiltakets målgruppe. Å plukke ut elever som kan, men som i det ordinære løpet ikke er motivert eller får det til, er ikke enkelt. Det er heller ikke enkelt å plukke ut elever man er sikre på ikke kan klare full kompetanse. Man kan for eksempel spørre seg om det er noen absolutte faglige krav i de ulike teoretiske eller praktiske fagene, som helt bestemte elevgrupper ikke kan klare uansett. Og i så fall, hvordan kan slike elever plukkes ut? Kanskje er det hele langt mer komplekst, men også dynamisk. Man kan tenke seg at en rekke faktorer spiller sammen og avgjør utfallet av videregående opplæring, og ikke bare antatt anlegg og bakgrunn i form av karakterer. Forhold som livssituasjon, modenhet og motivasjon vil kunne spille inn, men også tilrettelegging og organisering av fag, opplæringsformer/-steder og institusjonelle rammer for opplæringen.

2 Problemstillinger, perspektiver, metode og data

2.1 Hva skal være målet med praksisbrevet?

En hovedproblemstilling for prosjektet har vært om kandidatene i forsøket gjennomfører utdanningen frem mot praksisbrevet på en slik måte at de fullfører, får et praksisbrev som viser hva de kan, og kommer i arbeid eller fortsetter i lære.

Første evalueringsrapport om praksisbrevprosjektet fra NIFU (Markussen, Høst, Prøitz og Evensen 2009) er preget av uklarheten om hva praksisbrevet skal være og hvem det skal nå. Disse uklarhetene og spenningene i hva praksisbrevordningen skal være og hvem det skal rettes mot, ble forsøkt tatt høyde for gjennom formulering av tre hypoteser/spørsmål som et utgangspunkt for analysen:

1. Er praksisbrevordningen å betrakte som et distinkt alternativ til fagbrev, men på et lavere nivå, rettet mot dem som ikke anses å ha forutsetninger for å nå full kompetanse?
2. Er praksisbrevet en alternativ vei til fagbrev for de som ikke klarer eller ikke er motivert til å gjennomføre gjennom ordinært løp, men som kan klare det via praksisbrevet, dvs. med et praktisk og tilrettelagt opplegg?
3. Er praksisbrevet er et mer åpent forsøk på finne løsninger på frafallsproblematikken i innovative ordninger nær praksisfeltet, og hvor utfallet for kandidatene anses som mer åpent?

Disse hypotesene eller spørsmålene kan ses som en videreutvikling av evalueringsprosjektets hovedproblemstilling, og har siden fulgt evalueringen. Spørsmålet om hva praksisbrevordningen skal være henger sammen med hvem det skal være for, altså målgruppa.

Vi kan veldig forenklet si at alternativ 1 baserer seg på at man på forhånd kan anslå med rimelig grad av sikkerhet at en bestemt del av årskullet ikke har forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring. For at disse ikke gis opplevelse av nederlag

ved ikke å klare videregående, etablerer man et fast lavere nivå som disse kan sikte mot, i dette tilfellet praksisbrevet.

Alternativ 2 baserer seg også på at man på forhånd kan si med rimelig grad av sikkerhet hvem som kan klare full kompetanse eller ikke. Man mener mange av de som i dag faller ut av skolen, egentlig har forutsetninger for å gjennomføre om de får opplæringen lagt til rette på en alternativ måte, i dette tilfellet praksisbrevet. I dette alternativet ser man imidlertid praksisbrevet som et første mål på veien mot fullt fagbrev.

Alternativ 3 er det mest åpne, både når det gjelder hvor langt elevene kan nå, og hvor langt de bør nå gjennom praksisbrevet. Det viktige her er at man forsøker ut nye koplinger mot arbeidslivet tidlig i opplæringen for å unngå frafall. Om dette leder til praksisbrev og stopper der eller om det leder til fagbrev etter praksisbrev, er ikke det viktigste her, men at kandidatene ikke faller fra uten å ha fått en tilknytning til arbeidslivet.

Man kan si at alternativene også plasserer seg langs et kontinuum fra en relativt statisk oppfatning av hva elevene som starter på videregående kan klare, til en mer dynamisk oppfatning, alternativ 3 som det mest dynamiske, mens alternativ 1 og 2 er mer statiske i forhold til synet på hvor langt ulike elever kan nå.

Allerede tidlig i evalueringen kunne det observeres veldig klare ulikheter i hvordan de tre fylkeskommunene tilpasset seg de ulike måtene å betrakte praksisbrevet på. Akershus valgte i hovedsak alternativ 1, at praksisbrevet skal være en kompetanse på lavere nivå og rettes mot den samme gruppen som lærekandidatordningen, dvs. de man anser ikke vil klare å gjennomføre. Vestfold og Rogaland la seg på alternativ 2, nemlig at praksisbrevet skulle være et delmål på veien mot fagbrev, og at de elevene de hadde plukket var “underytere” som med en mer praktisk tilrettelegging kunne klare å gjennomføre. Det legges til grunn et noe mer dynamisk perspektiv, siden man legger vekt på utviklingspotensialet til kandidatene. Samtidig gis det også fra disse fylkeskommunene uttrykk for et relativt statisk syn, gjennom at man mener man kan plukke ut hvem som kan utvikle seg til fagarbeidere og hvem som ikke kan, noe som også signaliseres gjennom å bruke kategorien “underytere”. Det må understrekes at det ikke er snakk om absolutte posisjoner, men et forsøk på å analysere fylkenes utgangspunkt. Ingen vil, om de blir spurt, avvise at elever eller her, praksisbrevkandidater, kan overraske og gjøre det bedre enn på forhånd antatt.

2.2 Fagopplæring eller sysselsetting?

Valg av alternativ tilnærming til praksisbrevet er også knyttet til hvordan man tenker seg dette gjennomført i praksis. Dersom praksisbrevet skal være et første mål for kandidater som etter hvert skal kunne bli fagarbeidere, vil prosjektet nødvendigvis måtte tenkes som fagopplæring og knyttes opp mot fagopplæringens ordninger, institusjoner og krav. Tilskuddene vil mest naturlig beregnes på samme måte som for lærlinger med full opplæring i bedrift, fagopplæringen i fylkeskommunen må få ansvaret for prosjektet, og opplæringskontor og laug benyttes i arbeidet med å skaffe

læreplasser. I stedet for praksisbrevet i seg selv, vil målet for arbeidet i stor grad være å få kandidatene formidlet til ordinær læreplass etter to år.

Dersom praksisbrevet er hovedmålet, som en kompetanse på et lavere nivå enn fagbrevet, vil tiltaket i mindre grad få preg av fagopplæring, og i større grad å være et sysselsettingspolitisk virkemiddel. Det primære målet vil være å holde kandidatene i yrkesrettet opplæring i to år - det er ikke så avgjørende om det er i skole eller bedrift - slik at de deretter skal være i stand til å komme seg inn i arbeidsmarkedet, eventuelt ved hjelp av andre sosialpolitiske ordninger etablert for eksempel av NAV.

Det vi kan kalle praksisbrevet som en forsterket lærlingordning på den ene siden og praksisbrevet som et sysselsettingspolitisk virkemiddel på den andre vil bli brukt som modeller i den videre analysen, som to ulike løsningsstrategier for ungdom som står i fare for å falle ut av videregående opplæring. Modellene er altså teoretiske og analytiske, noe som betyr at selv om en fylkeskommune har en praksis som ligger nær den ene eller den andre modellen, så er det altså snakk om modeller, og ikke nødvendigvis en empirisk beskrivelse som passer på alle forhold i den aktuelle fylkeskommunen. I en forsterket lærlingordning ligger det at kandidatene knyttes opp mot fagenes eksisterende krav og standarder, praksisbrevet blir her et middel på veien. Forsterkningen ligger i ekstra tilskudd til bedriftene som får et større opplærings- og oppfølgingsansvar enn overfor ordinære lærlinger. Den ligger også i at skolen og lærerne får et oppfølgingsansvar også når kandidatene som er ute i bedrift i disse to årene. I modellen med praksisbrev som sysselsettingsvirkemiddel er det også snakk om forsterket opplæring, men da enten i skole eller bedrift. Det ligger en antakelse om at disse ungdommene, selv med et tilrettelagt opplegg, ikke kan leve opp til de rådende krav og standarder i ordinær opplæring, verken i skolen eller fagopplæringen. Om fagopplæringen eventuelt skal være et tilbud for disse, må kravene i denne senkes slik at den kan inkludere flere. Derav praksisbrevet som et nivå under fagbrev. Målet her blir i større grad å beholde disse i skole eller opplæring i to år, for så å hjelpe de inn i arbeidsmarkedet.

Gjennom evalueringens første to år har spørsmålet om og hvordan kandidatene faktisk gjennomfører praksisbrevperioden stått sentralt. På samme måte som i praksisbrevforsøket, er det imidlertid en dynamikk også i evalueringen. Etter hvert som det har blitt stadig mer klart at de fleste av kandidatene faktisk klarer å fullføre selve praksisbrevet på to år, har det vært naturlig å dreie evalueringen mot hva det er de fullfører, dvs. hva slags ordning blir praksisbrev, og hva leder dette til videre. I hvilken grad avsluttet de med praksisbrev, hva gjorde de etterpå, i hvilken grad ble de lærlinger, og i hvilken grad gikk de tilbake til skolen?

En neste omdreining i refleksjonen rundt forsøket med praksisbrevet er hva vi kan lære når vi ser at forsøket lykkes. Hva slags praksisbrevordning er det som har lykkes, hvilke elementer i denne er det som ser ut til å være særlig vellykte, og hva er den eller de sentrale lærdommene å ta med seg? Er det praksisbrevet som et distinkt kompetansenivå, eller som en etappe på vei mot fagbrev? Og hva er i så fall det særskilte med denne etappen? Er det læreforhold i bedrift fra dag én i videregående for 16 åringer? Er det måten man har organisert fellesfagene på? Er det skolens

oppfølging av ungdommer i bedrift? Eller er det kombinasjoner av ett eller flere av disse elementene? Hvilke betingelser ser ut til å være viktige for at disse elementene skal fungere?

2.3 Metoder og data

En rekke ulike metoder har vært benyttet for å samle data som kan belyse problemstillingene i dette prosjektet. Vi skal her beskrive metodebruk, og også redegjøre for hvilke data som har vært samlet inn på de ulike tidspunkter av evalueringen.

Intervjuer med sentrale aktører

I prosjektets innledende fase prioriterte vi å undersøke hva de ulike sentrale aktørene har hatt som målsetting med praksisbrevet, ikke minst ut fra de tvetydighetene og spenningene vi kunne ane. Vi gjennomførte derfor en rekke intervjuer med sentrale personer i Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet, med partenes representanter i Samarbeidsrådet for yrkesopplæringen (SRY) og med Utdanningsforbundet. Disse aktørene har vært viktige når det gjelder føringene som har vært lagt for praksisbrevutprøvingen. I neste omgang intervjuet vi fylkesutdanningssjefene og fagopplæringslederne i de fire opprinnelige prøvefylkene, Oslo[4], Vestfold og Rogaland, samt Akershus. Prosjektets relative åpenhet gjør at også disse aktørene blir viktige for retningen forsøket tar i de forskjellige fylkene. I tillegg har Vestfold og Rogaland hele veien hatt representanter i pilotgruppa for forsøket og således hatt en viss innflytelse på og også vært under innflytelse av, både hverandre og statens representanter i denne gruppa. På fylkesnivå var vi både interessert i hvilken fortolkning de hadde av prosjektet, og hvilken rolle de ulike fylkeskommunene spilte i forbindelse med iverksettingen av forsøket i sitt fylke. I tillegg ønsket vi å kaste noe mer lys over læreplanprosessen. Intervjuene hadde en semistrukturert karakter, dvs. hovedspørsmålene var de samme, men vi åpnet for å gå utenom der informantene hadde viktige ting å fortelle.

Dokumentanalyser

Vi har studert hvordan praksisbrevet og intensjonene med dette har vært presentert i offentlige dokumenter, samt analysert forsøkslæreplanene i et utvalg av fag. Vi har også hatt tilgang på referatene fra møtene i pilotgruppa (arbeidsgruppa) for prosjektet.

Spørreundersøkelse og intervjuer med praksisbrevkandidatene

Vi har i evalueringen fulgt 51 ungdommer i tre fylker, Rogaland, Vestfold og Akershus. De fordeler seg på fem utdanningsprogram, Bygg- og anleggsteknikk, Restaurant- og matfag, Service og samferdsel, Teknikk og industriell produksjon og Helse- og sosialfag. Kandidatene har jevnt over et veldig svakt utgangspunkt, om vi bare ser på målbare kriterier som karakterer og fravær. Dette er en begrenset måte å

[4] Oslo var med i forsøket fra starten av, men trakk seg ut allerede første året. Vi intervjuet likevel blant annet utdanningsdirektør og fagopplæringsleder i Oslo for å forsøke å forstå hvorfor de trakk seg ut.

vurdere kandidatenes bakgrunn på, men den vanligste og lettest tilgjengelige. Den typiske kandidaten er det vi kan kalle en toer-elev. Halvparten av elevene har med seg en eller flere strykkarakterer, eller ikke vurdert, fra ungdomsskolen.

Vi har samlet data ved å intervjue praksisbrevkandidatene i forsøket i fire runder. Første gang gjennom en survey til samtlige kandidater ved starten av forsøket. Denne inneholdt spørsmål om bakgrunn, forholdet til skolen, begrunnelser for å velge praksisbrev, og mål de hadde med å gå denne veien. Deretter har vi intervjuet dem direkte, dels på skolen, dels på arbeidsplassene tre ganger; ved slutten av første året praksisbrevløpet, ved slutten av andre året da de avsluttet praksisbrevet, og ett år etter avsluttet praksisbrev, dvs. i mai 2011. De to første intervjurundene foregikk ansikt til ansikt, mens vi i siste intervjurunde har intervjuet noen på lærlingskolen og noen på telefon.

Dermed har vi data for hvordan kandidatene i forkant oppfattet praksisbrevordningen og sine egne ønsker og mål ved å gå gjennom denne. Vi har data for hvordan de vurderte de samme spørsmålene ved slutten av første året, og ved slutten av andre året. Til slutt har vi data for hvordan de vurderer praksisbrevet ett år etter i lys av hvor de da befinner seg.

Registerdata
Ved siden av kandidatenes egne utsagn og vurderinger, har vi innhentet registerdata om deres utgangspunkt fra ungdomsskolen når det gjelder karakterer og fravær, samt resultatene av praksisbrevprøven og fellesfagene. Vi har også innhentet opplysninger, dels fra skolene og dels fra kandidatene selv, om hva de har gjort etter praksisbrev; ordinær lærekontrakt, jobbkontrakt, skole, militærtjeneste eller ledighet.

Intervju med lærere
Vi har videre intervjuet lærerne som har vært ansvarlige for prosjektet i tre runder; etter første år, etter andre år og ett år etter. De fleste intervjuene har foregått ved skolen, men noen intervjuer har også vært foretatt på telefon. Dermed har vi også fått et godt grunnlag for å vurdere utviklingen i lærernes erfaringer fra og vurderinger av forsøket og praksisbrevkandidatene. Fellesfagslærerne har vært intervjuet en eller to ganger, litt avhengig av om de har hatt flere roller i prosjektet.

Intervjuer med bedriftsrepresentanter
Vi har intervjuet et utvalg av bedrifter både første og andre året av praksisbrevet. Noen av dem har vært intervjuet to ganger, slik at vi også her har en viss tilgang på data om endringer i vurderingene av praksisbrevordningen og kandidatene.

2.4 Svakheter i data?
Ikke minst ut fra at resultatene i forsøket, isolert sett, er veldig positive når det gjelder gjennomføringen, reiser det seg mange spørsmål. For det første må man spørre seg om i hvor stor grad vi her er vitne til en “forsøkseffekt” eller kontrolleffekt. I dette legger vi at deltakerne i forsøket i større eller mindre grad har blitt stimulert gjennom at de nettopp er en del av et forsøk og blir systematisk observert. Dette er det som

også omtales som Hawthorne-effekten, etter Elton Mayos klassiske studie fra 1946 av fabrikken ved samme navn (Mayo 1946).

Hvilke aktørgrupper er det i så fall som kan ha blitt påvirket av en slik forsøkseffekt? Kandidatene kan kanskje tenkes å være noe mer positive til ordningen, eller noe mer positive i omtalen av seg selv i intervjuer med forskerne. Etter å ha intervjuet dem i tre runder, fire om en inkluderer surveyen, tror vi likevel vi har fått et ganske realistisk inntrykk av hvordan de selv har erfart praksisbrevordningen. Kandidatenes gjennomføring og læreplassoppnåelse er neppe påvirket av at dette formelt sett er et forsøk, og trolig betyr det heller ikke så mye for deres resultater at de blir kontaktet av en forsker noen ganger i løpet av en periode på tre år.

På samme måte er neppe bedriftene særlig påvirket av at dette er et forsøk. De gjør trolig sine vurderinger av arbeidskraftbehov, opplæringsmuligheter og økonomi uavhengig av at praksisbrevordningen er et forsøk.

Forsøks- eller kontrolleffekter må i så fall være begrenset til fylkeskommunenes eller lærernes innsats, siden de deltar i et forsøk som de vet blir evaluert av forskere og som blir vurdert av myndigheter på nasjonalt nivå. Enkelte av lærerne har da også lagt ned en stor innsats for å få praksisbrevforsøket til å utvikle seg positivt. Flere av dem har også gjort det klart at dette gjør de ikke en gang til uten at det gis mer ressurser til ordningen. Slik sett kan man kanskje si at den oppfølgingen elevene har fått fra skolesiden neppe kan forventes å fortsette i en fast ordning uten at det gis tilstrekkelig ressurser til at dette kan drives i et lengre perspektiv.

Fylkeskommunene kan ha en viss prestisje knyttet til at forsøket fungerer i deres fylke. Effekten av dette må trolig ikke overvurderes med tanke på alle de oppgavene fylkeskommunene til daglig er pålagt å finne løsninger på.

Hva betyr utvalget av kandidater, fylker, skoler, lærere og fag

De 51 ungdommene er et ikke et tilfeldig utvalg. Praksisbrevet var heller ikke søkbart da forsøket startet. Som vi drøfter andre steder har utvelgelseskriteriene fra fylkene variert noe, men i all hovedsak er det snakk om elever med svake karakterer fra ungdomsskolen, som enten ikke har kommet inn på sine ønsker, eller som har vært ansett å stå i fare for å falle fra. Kandidatene er plukket og ut har samtykket til å delta gjennom litt ulike prosesser ved de ulike skolene. De har sammen med foreldrene, via informasjonsmøter og intervjuer, blitt invitert til å forsøke praksisbrevordningen, og har deretter samtykket. I dette ligger det en grad av selvseleksjon. Denne er i så tilfelle gjort på grunnlag av kandidatenes motivasjon for et praktisk opplæringsløp. Ved noen skoler har det blitt lagt vekt på at dette er et etappedelt løp mot fagbrev, mens det andre steder har blitt sterkere betont som en ordning som avsluttes med praksisbrev.

Fylkene Oslo, Vestfold og Rogaland sa seg villige til å delta i forsøket, men Oslo trakk seg etter en tid ut da de mente det ikke svarte på deres behov. Akershus har startet forøk på egen hånd.

Skolene har dels blitt utpekt av fylkeskommunene, som i Rogaland og Vestfold, dels selv bedt om å få delta i prosjektet, som i Akershus. Når de selv har bedt om å få delta, har dette vært begrunnet i at de har sett praksisbrev som en løsning på utfordringer skolen selv har opplevd.

Lærerne har blitt plukket ut og bedt om å delta i praksisbrevforsøket av ledelsen ved de respektive skolene. De er dermed i utgangspunktet ikke "misjonærer" for praksisbrevforsøket.

Fagene i forsøket ble først plukket ut i samråd med representanter for Samarbeidsrådet for yrkesopplæringen og de faglige råd. Fag innen tre programmer ble plukket ut. Det viste seg imidlertid at utvelgelsen ikke tilsvarte ungdommens ønsker og fagenes tilbud i ulike fylke. Utvalget av fag ble deretter utvidet til 16. De spenner fra attraktive fag som tømrer via fag som blikkenslager til lite søkte fag som salg og logistikk. De bedriftene kandidatene har fått plass i, er stort sett små, og har også det til felles at de har et rekrutteringsbehov. Mange av bedriftene er nye som lærebedrifter En må ha i minne at praksisbrevkandidatene har fått sine opplæringsplasser etter den ordinære lærlingeformidlingen. Om disse forholdene har hatt innflytelse på gjennomføringen, er den heller negativ enn positiv, fordi de antatt beste læreplassene besettes først.

2.5 Kan vi sammenligne?

Når man skal drøfte hvor bra praksisbrevkandidatene egentlig har klart seg, trenger man et sammenligningsgrunnlag. De som peker seg ut er elever som har gjennomført yrkesopplæring med de to første årene i skole. Man kan sammenligne etter karakterutvikling, gjennomføring eller læreplassoppnåelse. Det er naturlig at evalueringen gjør omfatter slike sammenligninger. Samtidig må vi understreke at vi må være veldig forsiktig med slutningene vi gjør når et spesielt utvalg av 51 praksisbrevkandidater sammenlignes med populasjonen av et elevkull på yrkesfag i videregående. Både egne og andres behov for at vi plasserer resultatene inn i en sammenligning, gjør likevel at vi har valgt å sammenligne.

Vi har fulgt kandidatene i tre år, og vet enda ikke hvordan status vil være etter det som er normert tid for fullføring, nemlig fire år, eller etter fem år som har vært et vanlig tidspunkt å måle gjennomføring på. Sammenligningen begrenser seg derfor til det som er status for yrkesfagelevene etter overgangen fra andre til tredje år i opplæringen.

2.6 Omdiskutert forsøk

Til slutt kan nevnes at foreløpige resultater fra evalueringen av praksisbrevforsøket underveis har vært presentert i en rekke ulike fora, noe som har medført diskusjoner og tilbakemeldinger fra berørte aktører. Praksisbrevforsøket har, selv om det er begrenset i omfang, støter mot mange ulike interesser, og er sånn sett kontroversielt. Det har gjort at det underveis har vært reist mange spørsmål og motforestillinger.

Dette har vært svært gunstig for evalueringen, fordi det har bidratt til en videreutvikling av problemstillingene og en skjerping av analysen.

Omfattende datagrunnlag
Vi har karakter- og fraværsdata og kandidatenes egne vurderinger av en del sentrale spørsmål knyttet til skolegang, utdanning og arbeidsliv på ulike tidspunkter i en periode på tre år, til slutt i etterkant av forsøket. Vi får fram et godt bilde av utviklingen i disse kandidatenes gjennomføring, måloppnåelse og ambisjoner. Samlet gir dataene et solid grunnlag for å analysere utviklingen, både i prestasjoner, men ikke minst i ungdommenes syn på seg selv i forhold til skole og arbeid. Ut fra dette kan vi vurdere hva som eventuelt er etterrasjonaliseringer, hva som er uttrykk for vurderinger som har ligget fast, og hva som er uttrykk for at de har endret seg gjennom opplæringsløpet.

Vi har også fått god oversikt over hvordan forsøket har vært drevet i de ulike fylkene og ved de ulike skolene og på bedriftene. Samlet sett gir dette et tilstrekkelig datagrunnlag for å kunne analysere hvordan praksisbrevforsøket, i sine ulike versjoner og under til dels ulike regionale vilkår, virker på ungdom med de kjennetegnene vi presenterer. Slik sett bør det altså være mulig å lære av forsøket.

Forsøket er imidlertid begrenset, og er preget av noen særegne forhold. Det omfatter i utgangspunktet relativt skolesvake elever, men som har ønsket en praktisk opplæring. Det omfatter fylker som har ønsket å delta i forsøksordningen, og til en viss grad også skoler som har ønsket dette. Lærerne har ikke nødvendigvis valgt å delta, men de har strukket seg langt, med til dels begrensede ressurser, for å få kandidatene til å klare fellesfagene. Totalt sett gjør dette at det ikke er noe grunnlag for å generalisere rent statistisk ut fra forsøket.

2.7 Om den videre framstilling

Vi har valgt å bygge opp sluttrapporten ved først å gjengi resultater fra første del av evalueringen, rapportert i henholdsvis delrapport 1 i januar 2010 og delrapport 2 i februar 2011. Dernest vil vi presentere og drøfte nye data, dvs. fra ett år etter avsluttet praksisbrev.

- I kapittel 3 følger oppsummering av resultater fra første del av evalueringen.
- I kapittel 4 tar vi for oss praksisbrevkandidatene ett år etter. Er de i lære, i arbeid, skole eller annet? Hvordan vurderer de erfaringene med og betydningen av deltakelse i praksisbrevordningen?
- I kapittel 5 drøfter vi variasjonene i resultater mellom fylker, mellom skoler og mellom kandidater.
- I kapittel 6 drøfter vi hva slags ordning praksisbrevet kan sies å ha blitt i dette forsøket.
- I kapittel 7 foretar vi en oppsummering og drøfter de viktigste erfaringene med forsøk med praksisbrev.

3 Tidligere resultater fra evalueringen

Resultatene fra den første delen av evalueringen er omtalt i delrapportene 1 og 2[5]. Vi vil her gjengi de viktigste empiriske delene fra disse rapportene. Det omfatter de innledende intervjuene med sentrale aktører om deres, vurdering av praksisbrevforsøket, fylkenes tilpasning til forsøket, den innledende spørreundersøkelsen til praksisbrevkandidatene, erfaringene fra opplæring i bedrift og erfaringene fra opplæringen i skole.

3.1 En ønsket dreining av målet for praksisbrevet

I forhold til GIVO-utvalgets sterke betong av praksisbrevet som et mål i seg selv, en kompetanse på lavere nivå, hadde det allerede i forkant av evalueringen skjedd en målforskyvning, eller endring i vektlegging av mål. Gjennom intervjuer med aktører på sentralt nivå, som Kunnskapsdepartementet, Utdanningsdirektoratet, NHO, LO og Utdanningsforbundet kom det klart fram at praksisbrevet ble sett mer som et nærmere mål, som en første etappe på vei mot fullt fagbrev, enn som en sluttkompetanse. Når det her benyttes begrep som målforskyvning, ble det ikke i det lagt en illegitim forskyvning som følge av at enkelte sterke aktører går inn og overtar prosjektet (Selznick 1984). Det dreier seg mer om skifte i vektlegging mellom flere ulike mål myndighetene i utgangspunktet hadde for praksisbrevforsøket.

Den økte vektleggingen av at praksisbrevet skal ses som et delmål på veien mot fullt fagbrev reflekterer også forsøksfylkenes og de faglige rådenes erfaringer gjennom implementeringen. Det viser også at policyutforming er noe som skjer gjennom hele implementeringsprosessen. Praksisbrevprosjektets relative åpenhet for endringer

[5] Markussen, Høst, Evensen og Prøitz (2009): *Evaluering av forsøk med praksisbrev. Delrapport 1*. NIFU STEP-rapport 32/2009 og Høst (2011): *Disse ungdommene hadde nok ikke fullført. Evaluering av forsøk med praksisbrev. Delrapport 2*. NIFU-rapport 7/2011.

underveis bidro til at både forsøksfylkene og arbeidslivet har fått prege utformingen ut fra egne interesser. Dette var trolig en viktig betingelse for at forsøket skulle lykkes i så stor grad som det har der det har vært forsøkt ut.

Selv om de hadde noe ulike utgangspunkt, har alle de sentrale aktørene sluttet seg til denne vektleggingen av praksisbrevet som et delmål på veien til fullt fagbrev. Ulike vurderinger av praksisbrevet framkom imidlertid allerede i forsøkets første fase. Mens utdanningsmyndighetene antydet at ordningen skulle få et betydelig omfang, og markedsførte praksisbrevet politisk som et hovedtiltak mot frafall i videregående, markerte for eksempel LO at praksisbrevordningen burde være en beskjeden ordning. I motsatt fall var man redd den ville friste mange til å velge letteste vei, og dessuten at man ville kunne få et press på fagarbeidernivåets lønns- og arbeidsvilkår. Også Utdanningsforbundet var engstelige for at praksisbrevet kunne føre til at færre fikk full videregående opplæring. NHO var på sin side mer positive til praksisbrevordningen, ikke minst ut fra arbeidskraftbehovet, men markerte samtidig at også de ville vektlegge målet om at flest mulig praksisbrevkandidater burde sikte mot fullt fagbrev.

3.2 Fylkenes ulike tilpasning

De sentrale føringene i forhold til praksisbrevordningens profil var ikke så klare og sterke at de har gitt ordningen en lik profil i de fylkene som har iverksatt forsøk med ordningen. Tvert om så har de gitt rom for fylkeskommunal politikk, noe som har medført at fylkene har valgt å tilrettelegge forsøket med praksisbrev på ganske ulikt vis. Det gjelder også vektlegging av praksisbrevet enten som et mål i seg selv eller som et middel for å få ungdom gjennom til fullt fagbrev. Fylkene uttrykker seg også ulikt om hvem de mener ordningen skal være for. Vestfold og Rogaland har lagt seg på en forståelse av at praksisbrevet er ment for dem som kan, men ikke yter i skolen, og at ordningen skal være en vei til fullt fagbrev for disse. Akershus mener derimot at ordningen skal ligge nærmere lærekandidatordningen og rettes inn mot dem man vurderer til ikke å ha kapasitet til å ta fullt fagbrev. Ett fylke, Oslo, trakk seg ut av forsøket. De begrunner i dag dette med at de har mer tro på egne tiltak.

I Akershus står skolekulturen sterkere. På samme måte som i Oslo er det i Akershus et stort flertall av elevene som søker studieforberedende på videregående. Det er også nesten like mange av elevene på yrkesfag som søker seg til påbygging til studiekompetanse, som til læreplass. Fagopplæring har ikke den samme sterke posisjon som for eksempel i Rogaland, selv om man også i Akershus har et betydelig antall lærlinger. Mange av disse har læreplass i Oslo. I Akershus ble praksisbrevforsøket forankret i avdelingen for opplæring og tjenester, mens fagopplæringskontorets rolle i hovedsak ble begrenset til å godkjenne eventuelle nye opplæringsbedrifter, samt å ordne med tilskudd til disse. Det ble opprettet klasser for praksisbrevkandidater, og den opprinnelige planen var å formidle elevene videre ut i bedrift. Akershus er det eneste av fylkene (ved siden av Oslo) som har hatt problemer å få praksisbrevkandidatene ut i lærebedrift, og de valgte etter hvert å ty til alternative løsninger. Blant annet ble det ved en av skolene opprettet en egen lærebedrift

tilknyttet den ene skolen. To av kandidatene i Akershus har imidlertid verken hatt opplæringskontrakt i bedrift eller i skolebedrift.

På den andre ytterkanten finner man Rogaland med sin sterke kultur, organisasjon og norm for fagopplæring. Her har praksisbrevforsøket vært forankret i fagopplæringsavdelingen. Selv om praksisbrevkandidatene hadde tilhørighet til en skole som sitt utgangspunkt, så man det som helt grunnleggende at skal man ha en ordning med praksisbrevkandidater, så skal disse være ansatt i en bedrift. Skolene har i stor grad – om ikke i alle fag - kunnet spille på et vel etablert nettverk av opplæringskontorer og bransjeorganisasjoner/laug i arbeidet med å finne opplæringsplasser i bedrift. Vestfold har ikke samme sterke fagopplæringstradisjon, men prosjektet er lagt under fagopplæringen, og man tok her et avgjørende grep ved at kandidatene ble praksisbrevkandidater først i det øyeblikk de hadde kontrakt med en bedrift. Her begynte altså ikke ungdommene i skole i det hele tatt, men bedriften var forankringspunktet. Deretter ble det organisert skoleundervisning en gang pr. uke ved en av fylkets skoler. Fylket engasjerte en person til å følge opp kandidatene mer helhetlig.

Samtidig har en del praksisbrevkontrakter i alle fylkene kommet i stand gjennom at ungdommene selv og lærebedriftene har kommet i kontakt med hverandre.

3.3 Hvem er praksisbrevkandidatene?

I den første delrapporten fra evalueringen ble det gjennomført en spørreundersøkelse blant praksisbrevkandidater i de tre fylkeskommunene, Akershus, Vestfold og Rogaland. 49 av de 51 kandidatene som var registret i forsøket, svarte. Svarene ble deretter ble sammenlignet med svar fra et utvalg ordinære yrkesfagelever. Praksisbrevkandidatene hadde gjennomsnittlig betydelig lavere karakterer og et betydelig høyere fravær sammenliknet med gruppen av yrkesfagelever. Praksisbrevkandidatene viste seg også å være enda mer orientert mot praksis enn yrkesfagelever flest, som også kjennetegnes ved at de er praksisorienterte. De hadde i større grad enn andre elever blitt veiledet inn på den utdanningen de gikk på, noe som henger sammen med at dette i utgangspunktet ikke var verken et kjent eller et søkbart tilbud i videregående opplæring. Dette var som forventet.

Samtidig viste det seg at praksisbrevkandidatene på en del områder er likere yrkesfagelevene for øvrig enn man kanskje skulle tro. De vurderer ulike sider ved undervisningssituasjonen på ungdomsskolen relativt likt, de vurderer seg selv likt i forhold til en del ferdigheter og de bruker fritiden på omtrent samme måte. Videre har de foresatte med omtrent samme holdninger til utdanning og oppdragelse, og begge gruppene oppgir at de mener det lønner seg med utdanning med tanke på fremtidige arbeidsmuligheter. Et viktig funn var også at praksisbrevet ikke syntes å være det endelige målet med utdanningen for de fleste av ungdommene i forsøksordningen. På spørsmål om hvilke utdanningsplaner praksisbrevkandidatene har, svarer 65 prosent at de vil ta praksisbrevutdanningen og deretter fagbrev, mens 31 prosent svarer at de kun skal ta praksisbrevutdanningen.

Lærerne tegner et bilde av praksisbrevkandidatene som stemmer godt med det de gir av seg selv gjennom surveyen. De fleste er arbeidsorienterte ungdommer, som har lite motivasjon for ordinær skole. De skiller seg i liten grad fra det bildet man har av yrkesfagelever flest, bortsett fra at de har lavere karakterer og større fravær. Samtidig kan det se ut til at enkelte har havnet i praksisbrevordningen også som følge av problemer som ikke så lett lar seg kombinere med et slikt opplegg, for eksempel fysiske handicap.

Et spørsmål som kan reises er om den økte vektleggingen av praksisbrevet som et delmål på veien mot fullt fagbrev gjorde at ordningen ble overtatt av elever som var faglig sterkere, og at noen som ellers ville kunne nyttiggjøre seg ordningen ble fortrengt. Etter at intensjoner og mål med forsøket har vært filtrert gjennom fylkeskommunale prosesser, til dels også blitt farget av ulike skolers forståelser av hvordan dette bør legges opp, har praksisbrevkandidatene blitt plukket ut og samtykket til å delta i forsøket. Det er et tilsynelatende sprik i fylkeskommunenes oppfatning av hvem målgruppa for forsøket er, og hva slags elever de faktisk har plukket ut. Mens ett av fylkene mente de hadde plukket ut elever som var for svake til å klare praksisbrev, og en annen mente de hadde fulgt de sentrale intensjonene og plukket ut elever som hadde kapasitet til å oppnå fullt fagbrev, viser vår undersøkelse at de aktuelle elevgruppene i de tre fylkene hadde et forbausende likt utgangspunkt målt med karakterer og fravær fra ungdomsskolen.

3.4 Opplæringen i bedrift

De opplæringsbedriftene for praksisbrevkandidater vi har besøkt, har noen klare fellestrekk. For det første er de fleste ganske små. For det andre er det bedrifter og bransjer som har behov for arbeidskraft, men som ikke har så lett for å rekruttere et tilstrekkelig antall lærlinger fra videregående skole. De har altså det til felles at de ser på praksisbrevkandidatene som en type arbeidskraft. Det betyr ikke at de ikke også ønsker å bidra med opplæring. Bedriftene er rekruttert dels gjennom fagopplæringens nettverk som opplæringskontorer og laug, dels gjennom lærernes kontakter kandidatenes egne familier og bekjentskaper. Bedriftene representerer håndverksfag som tømrer, rørlegger, blikkenslager og kokk, industrifag som sveiser og CNC, servicefag som logistikk og salg, samt barne- og ungdomsfaget. Flere av dem er nye som lærebedrifter.

Da vi intervjuet praksisbrevkandidatene etter at de hadde vært ute i bedrift i et snaut år, var de jevnt over svært fornøyd med å ha fått tilbud om denne opplæringsordningen, som alternativ til å gå på skolen. Dette til tross for at ikke alle var like fornøyde med den opplæringsplassen de hadde hatt. De virker grunnleggende sett mer arbeidsorienterte enn skoleorienterte. Det er i arbeidslivet "man lærer det ordentlige", som flere beskriver det. De fleste har foreldre med yrker som ikke krever høyere utdanning, og ingen av kandidatene oppgir at de selv har ambisjoner om høyere utdanning. Intervjuene med praksiskandidatene etterlater bilder som har mye til felles med tidligere beskrivelser av yrkesfagelever og lærlinger (se f. eks. Olsen et. 1998). Lønna, selv om den er aldri så liten, betyr mye for dem.

Tross sin lave alder har mange allerede spart til egen bil, flere har flyttet hjemmefra og etablert eget bo, og noen av jentene har allerede etablert seg med samboer.

Selv om de fleste framholder det å få være ansatt i bedrift som det beste med ordningen, er det også noen som sliter med å tilpasse seg, for eksempel det å komme tidsnok. Men det generelle trekket er at disse ungdommene, blant dem mange som sto i fare for eller allerede var i ferd med å kutte ut skole og utdanning, er trukket inn i et forpliktende opplæringsløp hvor samtlige uttrykker at de trives og lærer mye. Likevel ser det ut til å ha vært en effekt av bedriftsutplasseringen at de har fått en mer forsonlig holdning til det å gå på skole for å ta fellesfagene.

Også bedriftene roser praksisbrevkandidatene, og det er lite frafall.. De opplæringsbedriftene vi har vært i kontakt med er fornøyd med ordningen, og kan tenke seg å ta inn praksisbrevkandidater igjen. De har opplevd at ungdommene har vokst veldig på å få være i bedrift, og at de lærer mye og tar ansvar.

Fagområdene praksiskandidatene er plassert inn i ser ut til å være den viktigste faktoren for hva slags ordning praksisbrevet blir for ungdommene og bedriftene. I områder hvor faget står sterkt, og det ikke er særlig rom for hjelpearbeidere, trekkes praksisbrevet mest i retning av å bli det vi kan karakterisere som en variant av full opplæring som lærling i bedrift, dvs. 0+4-ordningen, altså en vei mot fullt fagbrev. I bransjer og områder der lærefaget ikke er så tydelig og vel etablert, har det mer karakter av en ansettelse og opplæring på linje med dominerende arbeidskraftkategorier, men som godt kan kombineres med et praksisbrev. Arbeidslivet ser slik sett ut til å være en sterkere strukturerende kraft enn utdanningssystemet for hva forsøket munner ut i, noe som ikke er overraskende når intensjonen nettopp er at arbeidslivet skal etterspørre disse kandidatene.

Sett fra praksisbrevkandidatenes side vil således karriereutsiktene i den enkelte bransje eller det enkelte fag være viktige for om dette vil være en attraktiv opplæringsordning.

Da vi intervjuet praksisbrevkandidatene på slutten av opplæringstiden andre året, var de fleste kandidatene innstilt på å ta et fagbrev. Noen tenker dette kan ta litt lenge tid enn fire år, blant annet fordi de er usikre på om de får læreplass. De som så ut til å klare seg best i denne overgangssituasjonen, var de som har størst tro på seg selv, men mange fikk også en flying start gjennom at opplæringsbedriften tilbød dem læreplass. Noen sa likevel at de foretrakk arbeid framfor læreplass, fordi de vil tjene mer, mens andre hadde innstilt seg på foreløpig å ta til takke med ufaglært arbeid fordi de ikke trodde de vil få læreplass. For øvrig kan det også observeres klare forskjeller i hvordan skolene og fylkeskommunene legger til rette for at kandidatene skal klare å skaffe seg læreplass.

De fleste bedriftene uttrykker også etter andre året at de er fornøyd med ordningen. Samtidig er det forskjeller. Noen av bedriftene skryter kraftig av sine kandidater, mens

andre er mer nøkterne. I hvilken grad de verdsetter praksisbrevkandidatene vil til en viss grad kunne avleses av om de tilbyr kandidaten lærekontrakt eller ikke. En del bedrifter hadde allerede gjort dette før sommeren i fjor. Noen av disse uttrykte at praksisbrevkandidaten sto sterkere enn elever som rett fra skolen, ikke minst på grunn av sin erfaring. Andre bedrifter telte på knappene og var fortsatt ikke ferdig med å vurdere alternativene, og sitt eget behov for lærlinger. Noen av bedriftene hadde allerede bestemt seg for ikke å tilby lærekontrakt til sin praksisbrevkandidat, selv om de hadde rom for dette i bedriftens produksjon. Det kan tolkes som et signal om at de ikke syntes kandidaten holdt mål.

Blant bedriftene var det noen som kunne tenke seg å ansette praksisbrevkandidaten som ufaglært, eller halvlært, ut fra en vurdering av kandidatens nivå, samt at arbeidets organisering gjorde dette rasjonelt.

På samme måte som utplassering i bedrift, for eksempel gjennom prosjekt til fordypning (Dæhlen m.fl. 2010), er det ikke til å unngå at praksisbrevperioden også blir en utprøving av ungdom med tanke på videre engasjement, en form for midlertidig ansettelse. Også læretiden har imidlertid til en viss grad blitt dette, særlig etter at myndighetene gjennom Reform 94 understreket den midlertidige karakteren av dette ansettelsesforholdet, og lærlingordningen som utdanning.

3.5 Opplæringen i skole

Lærernes erfaringer
Felles for alle lærerne vi har intervjuet er at de mener praksisbrevordningen har bidratt til å motvirke frafall. Utover dette framkommer det et ganske mangesidig bilde av lærernes erfaringer med forsøket med praksisbrev. En del av lærerne er tilfredse, stolte og til dels overrasket over de resultatene kandidatene har nådd, og synes praksisbrevveien er en god ordning. I den andre enden finner vi enkelte lærere som sier de kvier seg for å gå på en ny periode med en praksisbrevklasse, fordi de synes det tar for mye krefter. De ulike erfaringene lærerne har gjort seg fra forsøket med praksisbrevordningen kan tolkes både som avspeilinger av at man har opplevd litt ulike sider ved forsøket, og at lærerne har litt ulike prinsipielle syn på ordningen som sådan.

Lærerne mener denne elevgruppen, selv med et veldig svakt skolemessig utgangspunkt, kan klare fellesfagene med særlig tilrettelegging. Det har da også praksisbrevkandidatene vist gjennom forsøket. Samtidig mener noen lærere at fagene enten er for lite relevante eller for lite tilrettelagt for ungdommene som deltar i forsøket. Noen lærere stiller også spørsmålstegn ved hensikten med dagens omfang av fellesfag for de som skal ha et fagbrev.

Mange av kandidatene kommer seg så vidt gjennom med ståkarakter, noen kanskje gjennom at tvilen kom dem til gode. Som et alternativ framholdes av flere lærere at fellesfagene burde kunne utsettes eller gjøres mindre omfattende på yrkesfag generelt. Utsettelse betyr i dag at de mest umodne og umotiverte også må utsette

fagbrevet og ta det på grunnlag av praksis (praksiskandidatordningen). Dermed slipper de fellesfagene, om de ikke selv tar initiativet til å ta dem senere.

Det er også ulike vurderinger av mulighetene og riktigheten av å yrkesrette fellesfagene. Mens noen mener dette er mulig i stor grad og også har lyktes, så mener enkelte andre oppfatter motsetningene mellom på den ene siden fellesfagkrav som skal legge til rette for høyere utdanning og på den andre siden et yrkesrettet fellesfag, er vanskelige å løse. Det påpekes av flere lærere at disse problemstillingene er aktuelle for store elevgrupper på yrkesfag, ikke bare praksisbrevkandidatene. Intervjuene med lærerne avdekker altså at det hersker usikkerhet rundt spørsmålet om yrkesretting. Hva innebærer det å yrkesrette, og hvilke implikasjoner har det? Hvor langt kan man gå i retning av å yrkesrette de ulike fellesfagene mot det enkelte yrkesfag uten at undergraver kravene i pensum? Og er det da pensum eller yrkesrettingen som må vike?

Også når det gjelder bruk av arbeidslivet kontra skolen for elever som av en eller annen grunn ikke finner seg til rette, kommer det fram ulike vurderinger. En del av lærerne er svært positive til at ungdommene får jobbe, andre synes det er problematisk å ha dette som en ordning så lenge det er vanskelig å skaffe opplæringsplasser for deres kandidater. Hvorvidt skolene ligger i et område med bedrifter som har tradisjon for å stille med læreplasser i de aktuelle fagene har dermed betydning. Enkelte stiller mer grunnleggende spørsmålstegn ved modellens fundament, nemlig arbeidslivets evne til å ta opplæringsansvar for disse 16-18-åringene. De mener skolen tross alt er mest egnet for å ta vare på ungdommer i denne alderen, og som man også antar har et svakt utgangspunkt for videregående opplæring. Skillelinjene når det gjelder vurderinger henger til en viss grad også sammen med at det er ulike opplæringstradisjoner innen de enkelte fagene, noe som også preger faglærerne.

Det tredje området hvor det framkommer ulike erfaringer gjelder ressursspørsmålet. Det er liten tvil om at det trengs ekstra ressurser for å følge opp praksisbrevkandidatene, både i bedrift og i skole. Bedriftene gis et ekstra tilskudd for å ta inn disse kandidatene. Skolene derimot, har i svært varierende grad fått ekstraressurser. Særlig det første året ser disiplinproblemene forbundet med å holde skole for praksisbrevkandidatene ut til å ta mye av oppmerksomheten. Men dette ser ut til å ha gått seg til i de fleste klassene. Mange lærere legger vekt på at det vil være vanskelig å drive en praksisbrevordning på permanent basis uten at det settes av ekstraressurser i skolen til dette. Der de ikke har fått det, eller ikke har klart å organisere seg slik at de har kunnet gi noe ekstra til disse kandidatene, har i stedet mange av lærerne individuelt strukket seg langt for å få det til å gå. Disse erfaringene gjør at enkelte lærere er negativt innstilt til å fortsette med ordningen.

Ungdommenes erfaringer

Alle praksisbrevkandidatene som gjennomførte de to årene besto fellesfagene. Med utgangspunkt i karakterutviklingen, er det en gjennomsnittlig forbedring i alle fag, men den er signifikant bare i matematikk. Gjennomsnittskarakteren har økt fra 2,1 ved

avslutning av grunnskolen, til 2,7 ved avslutning av praksisbrevperioden, som i dette faget tilsvarer ordinært matematikkpensum for yrkesfagelever. Samtidig må det tas forbehold om hvor mye man kan lese ut av dette, blant annet ut fra at man her ikke måler det samme, og at karakterregimene ikke er de samme i ulike skoleslag og på ulike skolenivå. Å oppnå en beståttkarakter i matematikk har nok likevel ikke vært noen selvfølge for mange av disse ungdommene.

Praksisbrevkandidatene selv bekrefter ellers mye av det lærerne forteller. Felles for mange er at de har problemer med å se relevansen av fellesfagene, og at de er særdeles lite motivert for å ta disse. Den motivasjonen som oppgis av de fleste er at de må bestå teorien for å kunne ta fagbrev. For noen koster det mye å klare fellesfagene, og slik sett betyr det mye når de faktisk klarer det. Andre sklir gjennom med ståkarakter, og det - etter eget utsagn - uten å ha lagt alt for mye arbeid i fagene. Samtidig er det også noen elever som opplever en oppvåkning og oppdager at de kan klare fellesfagene på et veldig bra nivå. Flere faktorer ser ut til å kunne ha bidratt til de framgangene man faktisk ser i fellesfagene. Tilfredshet med å få jobbe fire av fem dager i uka, mestringsfølelse som følge av at de blir verdsatt i bedriften, generell modning som følge av alder, yrkesretting som gjør fellesfagene mer relevante og tett oppfølging av lærer.

4 Praksisbrevkandidatene ett år etter

4.1 De fleste praksisbrevkandidatene blir ordinære lærlinger

41 kandidater gjennomførte praksisbrevperioden. 38 av disse gikk opp og besto praksisbrevet[6]. I mai 2011 utarbeidet vi en status over hvor de som året før var ferdig med sin praksisbrevperiode befant seg. Vi fikk tak i opplysninger om hva 40 (av 41) nå gjør. Dataene har vi i stor grad fått av skolene, som generelt sett har god oversikt. I tillegg har vi kontaktet og intervjuet om lag en tredjedel av kandidatene på telefon. Dermed har vi fått ytterligere opplysninger om kandidater hvis status var uklar. Vi har intervjuet om lag like mange blant dem som har fått lærekontrakt som blant dem som ikke har fått, eller ikke har søkt læreplass.

I tabell 5.1 beskriver vi i hvilken grad de som gjennomførte praksisbrevperioden har søkt læreplass, og hvor de befinner seg ett år etter praksisbrevet. Når vi nå opererer med 41 kandidater, mens det opprinnelig var 51, så henger dette sammen med at ti stykker gikk ut av ordningen i løpet av det første av de to praksisbrevårene (7 til andre opplæringstilbud og 2 til arbeid). Vi har pr. i dag ikke sikre opplysninger om deres status og finner det dermed ikke riktig å inkludere dem i tabellen. Vi skal imidlertid komme tilbake til dette.

[6] To kandidater fikk ikke avlegge praksisbrevprøve fordi de ikke hadde vært i bedriftspraksis. De avla i stedet en realkompetanseprøve. En kandidat lot være å gå opp til prøven.

Tabell 5.1: Kandidater som gjennomførte praksisbrevordningen 2008-2010. Status ett år etter.

	Totalt*	**Søkt læreplass**	**Avtale om læreplass**	**Elev****	**Arbeid**	**Militæret**	**Ledige**	**Ukjent**
Fylke 1+2***	28	24	20	4	4			1
Fylke 3****	13	7	5		3	2	2	
Totalt	41	31	25	4	7	2	2	

*Omfatter alle som har gjennomført den 2-årige praksisbrevperioden. Tre av disse gikk ikke opp til prøven.
**Tre av disse kombinerer lærlingskole med praksisplass
***Gjelder Rogaland og Vestfold
**** Gjelder Akershus

Av tabell 5.1 går det fram at 31 søkte læreplass. 25 av de 31 har fått læreplass. Det betyr at dersom vi tar utgangspunkt i de som har søkt, som er den måten man vanligvis beregner formidlingsprosent på, så har 81 prosent fått lærekontrakt.

Hvordan har situasjonen vært for de ordinære Vg2-elevene som har søkt læreplass de siste årene? Vi har enda ikke tilgang til endelige og analyserte tall for 2008-kullet. Men i gjennomsnitt for alle fag endte 72 prosent av læreplass-søkerne fra 2006-kullet og 68 prosent av søkerne fra 2007-kullet opp som lærlinger (Vibe m. fl. 2011). Selv om man skal ta mange forbehold ved en direkte sammenligning, kan en ut fra dette fastslå at andelen av praksisbrevkandidatene som søkte læreplass og har fått det må anses som meget høy (tabell 5.2).

Tabell 5.2: Andelen av læreplass-søkerne som enten er lærlinger, elever eller utenfor opplæring; En sammenligning av praksisbrevkandidatene med ordinære Vg2-elever:

	Vg2 2006-kullet	Vg2 2007-kullet	Praksisbrev 2008-kullet
Lærling	72	68	81
Elev	6	10	13
Utenfor opplæring	22	22	6
	100	100	100

Bare de fagene som kommer aller best ut av den ordinære formidlingen kan vise til tilsvarende tall. Læreplassinnfrielsen er på nivå med de fagene som ligger best an i fagopplæringssystemet, som rørlegger og tømrer. En del av praksisbrevkandidatene går til nettopp de fagene, men mange går også til andre, som har en langt lavere formidlingsprosent for ordinære Vg2-elever enn det man kan vise til blant praksisbrevkandidatene.

Det kan argumenteres for at dette er en følge av at praksisbrevkandidatene var ute i bedrift allerede fra Vg1, og at det derfor ikke er så overraskende at de lett får læreplass. Slik sett peker man samtidig på en styrke ved praksisbrevordningen. På

den annen side er det slik at en praksisbrevkandidat har en kontrakt som avsluttes etter to år. De må deretter søke ordinær lærekontrakt, og da konkurrerer de med Vg2-elevene. I denne konkurransen om læreplassene står tydeligvis praksisbrevkandidatene generelt sett sterkt. Det kan tyde på at bedriftene vektlegger den praktiske erfaringen de har ervervet i faget mer enn deres relativt sett svakere prestasjoner rent skolemessig, og at den praktiske erfaringen praksisbrevkandidatene har av mange lærebedrifter verdsettes høyere enn skoleutdanningen ordinære elever har.

4.2 Halvparten av de som startet høsten 2008 er i lære

En alternativ måte å sammenligne på, er å se på hvor mange av de totalt 51 praksisbrevkandidatene som startet høsten 2008 og som var i lære i det tredje opplæringsåret. 25 av dem (49 prosent) var i lære. 11 (22 prosent) var i skole, 9 (18 prosent) var i arbeid mens fire (8 prosent) var utenfor opplæring eller hadde ukjent status. De siste tallene hefter det en viss usikkerhet ved, fordi opplysningene om de ti kandidatene som gikk ut av forsøket underveis ikke har vært mulig å oppdatere. Vi har derfor vært nødt til å operere med den statusen de da gikk til da de gikk ut av praksisbrevordningen.

Til sammenligning var 29 prosent av 2007-kullets yrkesfagelever i lære ved starten av det tredje opplæringsåret, 14 prosent var i yrkesfaglig Vg3, 20 prosent tok påbygging for studiekompetanse, 17 prosent var i skole og ett eller to år forsinket, mens 20 prosent var utenfor videregående opplæring. Vi vet ikke hvor mange i den siste gruppen som var i arbeid.

En klart høyere andel av praksiskandidatene kom dermed i lære sammenlignet med hele 2007-kullet av yrkesfagelever. Det dreier seg om et lite antall praksiskandidater, og vi må ta forbehold om at vi ikke har oppdaterte data på de ti som gikk ut av forsøket underveis. Likevel må vi kunne konkludere med at praksisbrevkandidatene klarer seg like bra som yrkesfagelever flest.

4.3 Få forsvinner ut etter praksisbrev

Et av ankepunktene mot praksisbrevordningen har vært at de som ikke får læreplass forsvinner ut av opplæring etter to år. Tallene viser imidlertid at praksisbrevkandidatene i mindre grad enn de ordinære Vg2-elevene forlater opplæringssystemer i denne overgangen. Tvert om er det en større andel av praksisbrevkandidatene enn det er av de ordinære Vg2-elever som fortsatt er å finne innenfor videregående opplæring etter å ha fått avslag på læreplass. Mens bare 6 prosent av praksisbrevkandidatene som søkte læreplass forsvant ut av opplæringssystemet, forsvant hele 22 prosent av de ordinære Vg2-elevene ut (tabell 5.2).

4.4 Hva gjør de som ikke er i lære?

For de ordinære elevene vet vi ikke så mye om hva de gjør når de ikke får læreplass, dersom de da ikke fortsetter som elever. Unntaket er de som ikke får læreplass ved første forsøk, og som dukker opp igjen som lærlinger ved starten av det fjerde

opplæringsåret (Vibe m.fl. 2011). Men de fleste vet vi ikke noe om. Her burde det være mye å hente på videre forskning.

Fordi praksisbrevgruppa er så liten, har vi en svært god oversikt over hva de gjør, og da understreker vi at vi snakker om de 41 som gjennomførte praksisbrevperioden. Av de fem som søkte, men ikke fikk læreplass er tre stykker i skole. Samtidig søker de aktivt på læreplass. Deres ambisjoner om fagbrev demonstreres også ved at de tar de manglende fellesfagene, dvs. engelsk og naturfag. I et av fylkene har man for disse kombinert skolegangen med praksisplass i bedrift etter at praksisbrevperioden var over. Man forsøker på den måten fortsatt å hjelpe kandidatene over på en lærekontrakt. Av de siste to er en i jobb som assistent i faget vedkommende ønsket læreplass og en er arbeidsledig.

De kandidatene som gjennomførte praksisbrevperioden, men som ikke har søkt læreplass, kan grovt sett sies å utgjøre den kategorien som bare har praksisbrev som mål. De er ikke en veldig stor gruppe; ti stykker, eller en fjerdedel av de som gjennomførte praksisbrevet. Det har fra ulike hold vært uttrykt bekymring for hva som vil skje med nettopp disse. Vi kan konstatere at seks er i ufaglært arbeid, to i bransjene de har vært praksisbrevkandidater, fire i annet arbeid. Videre er to i militæret, mens en har gått til et annet skoletilbud og en er arbeidsledig.

Fordi vi har kunnet følge praksisbrevkandidatene over flere år, kan vi også si noe om hvordan deres preferanser for henholdsvis skole eller arbeid har utviklet seg over tid. To av kandidatene argumenterte allerede for ett år siden aktivt for hvorfor de ikke ville ha læreplass, men heller jobbe etter praksisbrevet. En ble siden tilbudt lærekontrakt, men avslo. De andre fire har tidligere vært mer eller mindre orientert mot lærekontrakt, men søkte aldri, og sier i dag de foretrekker å jobbe som ordinært ansatte akkurat nå. Ingen gir uttrykk for at dette er noe endelig valg. Det er ikke umulig at et mer aktivt arbeid for å kople dem til lærebedrifter på et tidlig tidspunkt, hadde gjort at også de fleste av disse hadde vært lærlinger i dag.

En av skolene har kontakt med de tidligere praksisbrevkandidatene, som ikke er i lære, med sikte på å få de inn i opplæring slik at de kan fullføre de gjenstående fellesfagene. På denne måten mener man de vil være bedre rustet for de utfordringene det er å etablere en karriere i arbeidslivet.

4.5 Kandidatenes ambisjoner har økt, og de har kommet lengre enn forventet

To av tre praksiskandidater oppga i vår survey første året, dvs. vinteren 2008 - 2009, at deres endelige mål var fullt fagbrev, mens en av tre oppga at endelig mål var praksisbrev. Blant dem som var med gjennom hele praksisbrevprosjektet, var det til slutt 76 prosent som søkte lærekontrakt med sikte på fagbrev. Også blant dem som ikke søkte læreplass nå, er det tre stykker som eksplisitt uttrykker at de har som mål å bli fagarbeidere. Av de 41 som gjennomførte praksisbrevperioden er det således til sammen 34, eller 83 prosent, som nå har fagbrev som sitt eksplisitte mål, enten

gjennom læretid, gjennom praksiskandidatordningen, eller ved at de kan tenke seg å bli lærlinger på et senere tidspunkt.

Tendensen er således at kandidatene har hevet ambisjonene gjennom prosjektet, ikke senket dem – selv om noen har skjøvet målene sine noe ut i tid. Av de 21 som i vår survey i 2008 oppga at de var helt eller delvis enige i påstanden om at de hadde begynt på praksisbrevordningen, "*fordi fullt fagbrev var for vanskelig"*, var det 13 som to år etter valgte å gå videre ved å søke læreplass etter praksisbrevet. De fleste av disse fikk lærekontrakt og er i dag ordinære lærlinger på vei mot fagbrev. Det viser at det ikke er så enkelt å slå fast hvilke kapasiteter ungdom på 16 år har, enten man baserer seg på lærernes vurderinger eller elevenes selvevaluering.

De sterke sammenhenger man ellers finner mellom karakterer ved utgangen av ungdomsskolen og gjennomføring i videregående synes å ha blitt kraftig modifisert gjennom praksisbrevprosjektet. Av de 38 som avla og besto praksisbrev på ordinær tid, var det 18 som hadde med seg minst en strykkarakter[7] fra ungdomsskolen. Av disse var det 16 som etter praksisbrev søkte læreplass, hvorav 12 fikk det. Dette innebærer en formidlingsprosent på nesten 75 blant de fra denne gruppen som søkte læreplass, noe som er i overkant av det gjennomsnittlige resultatet for ordinære elever som søker læreplass.

Man kan spørre seg om årsaken er at de man ut fra utgangspunktet kunne anta var de svakeste elevene målt ut fra karakterer i større grad enn andre kandidater har blitt silt ut tidligere i opplæringsløpet? Det har de de imidlertid ikke. Elever med strykkarakterer utgjorde 45 prosent av de som startet på praksisbrev[8] i 2008, mens de utgjorde 42 prosent av dem som gjennomførte og besto praksisbrev. Dette styrker bildet av at praksisbrevordningen, slik den har utviklet seg, ikke har virket ekskluderende på de svakeste søkerne slik enkelte har uttrykt bekymring for.

4.6 Høy gjennomføringsgrad

Praksisbrevkullet er lite, og man må selvsagt være varsom med å trekke bastante konklusjoner. Men, selv etter at en rekke forbehold er tatt, er det liten tvil om at denne gruppa har hatt meget god gjennomføring, utgangspunktet tatt i betraktning. Selv om vi tar alle nødvendige forbehold er gjennomføringen til nå i hvert fall ikke dårligere enn for gjennomsnittet av elever i yrkesfag. Dette har skjedd, til tross at man ut fra tradisjonelle kriterier som karakterer og fravær, ville forvente at nettopp denne gruppa skulle hatt en langt lavere gjennomføring og et langt høyere frafall enn de som går ordinært løp.

Beregninger SSB[9] har gjort viser at bare 8 prosent av elevene med en gjennomsnittskarakter på mellom 0 og 2,9 fra ungdomsskolen fullfører videregående opplæring på ordinær tid, mens 65 prosent faller fra underveis. Dette er en gruppe som i utgangspunktet kan sammenlignes med praksisbrevkandidatene rent

7 Stryk eller ikke vurdert
8 Fra vår første registrering høsten 2008
9 SSB notat til NHO Oslo og Akershus april 2011

karaktermessig. Ut fra den progresjonen de har hatt til nå, og tatt i betraktning at hele 25 har kommet i lære, ligger praksisbrevkandidatene an til en betydelig høyere gjennomføring enn dette. I tillegg ser vi at nesten alle de praksisbrevkandidatene som ikke har fått læreplass og heller ikke er i skolen, befinner seg enten i arbeid eller i militæret. Frafallet fra skolen kan for disse neppe sies å representere et veldig akutt problem for verken for dem selv eller samfunnet.

Det har fra ett fylke vært innvendt at vi ikke fanger opp alt frafall i forsøket, fordi det skal ha vært noen elever, vi har klart å kartlegge dette til 2-4 stykker, skal ha sluttet allerede før de kom ordentlig i gang. Slik det er blitt framlagt var det fordi de ikke fikk kontrakt med bedrift. Dette er et komplisert i spørsmål. I Rogaland og Vestfold fulgte man intensjonen om at praksisbrevet skulle være opplæring i bedrift. Etter en slik definisjon vil bare de med slik kontrakt være praksisbrevkandidater. I disse fylkene klarte man imidlertid å skaffe bedriftsplass til alle kandidatene. Hadde det vært slik i alle fylker, ville det muligens være mer adekvat å sammenligne frafallet hos praksisbrevkandidatene med for eksempel frafallet blant fire års lærlinger. Imidlertid praktiserte ikke skolene i Akershus en slik ordning. Her startet kandidatene som elever i skole, og ble så formidlet ut i bedrift etter hvert. Det var ikke slik at de som ikke fikk kontrakt med bedrift, ikke kunnevære med videre i praksisbrevordningen. Skolen hadde et tilbud også til disse. Det utvalget av praksisbrevkandidater vi har fulgt i dette fylket er dermed sammensatt både av kandidater som hadde kontrakt med bedrift hele veien, og kandidater som ikke hadde det. Felles for de 51 vi har med i vår evaluering er at de var med i forsøket da vi startet vår evaluering med en survey noen måneder inn i første skoleår 2008. På samme måte som man i elevtellinger må velge et tidspunkt, valgte vi også et tidspunkt å telle de som var med i praksisbrevforsøket, altså ved utsendelse av spørreskjemaene.

4.7 De tidligere praksisbrevkandidatene fremdeles fornøyde

Et fellestrekk ved de kandidatene vi har intervjuet gjennom denne evalueringen, er at de har vært fornøyd med at de fikk ta opplæringen gjennom praksisbrevordningen. Denne tilfredsheten er fremdeles til stede ett år etter. Ingen av dem vi har intervjuet sier de i dag angrer på at de valgte denne veien, men er derimot fortsatt takknemlige for at de fikk muligheten. Det gjelder ikke bare de som har "lykkes" på den måten at de har kommet gjennom og fått en ordinær læreplass. Også de som er i arbeid, enten dette er selvvalgt eller ikke, er fornøyde med å ha fått gå "praksisbrevveien". Det som først og fremst framheves er at de fikk komme i jobb i stedet for å sitte på skolebenken. Det kan ikke forklares bare ved at de har vært heldige med lærebedriftene de har blitt knyttet til. Flere av kandidatene har tvert om fått bytte til ny lærebedrift underveis som følge av at det opprinnelige læreforholdet ikke har fungert spesielt godt. Det er også slik at flere av praksisbrevkandidatene som ikke fikk læreplass i sin opprinnelige lærebedrift, i stedet har fått kontrakt med en annen bedrift.

Det finnes imidlertid også kandidater som av ulike årsaker ikke har funnet seg til rette i prosjektet. I tidligere delrapporter har det kommet fram at enkelte elever som har slitt på skolen blant annet som følge av helseproblemer har blitt plassert i

praksisbrevordningen og havnet i arbeid med store fysiske utfordringer. To kandidater hoppet tidlig av og ble i stedet ansatt i praksisbedriften. En kandidat "meldte seg ut" av den organiserte opplæringen i skole, fordi han ikke var motivert. Et forsøk på å etablere en lærekandidatkontrakt for ham ble heller ikke funnet interessant. Han valgte i stedet å bli hjelpearbeider i opplæringsbedriften. Målet er fagprøve som praksiskandidat etter fem års praksis i bedriften. Han har fått støtte i dette fra skolens representanter, samtidig som han vil få tilbud om å ta fellesfagene på et senere tidspunkt, selv om disse ikke er obligatoriske for praksiskandidater.

Noen av kandidatene ved en av skolene uttrykker en viss frustrasjon over manglende oppfølging fra fylkeskommunen etter at de var ferdige med praksisbrevet. De oppsummerer at de fikk lite informasjon og hjelp til å søke læreplass, men ble i stedet henvist til NAV for videre oppfølging og hjelp til å komme i arbeid. I dette tilfellet kan det se ut til at praksisbrev som mål har blitt oppfattet som tilstrekkelig ambisjon for disse ungdommene. Dermed var det viktigst å gi dem hjelp til å komme seg i arbeid etterpå.

4.8 Arbeidsom ungdom

Ved en av skolene i Rogaland har det blitt organisert en egen lærlingskole, hvor de tidligere praksisbrevkandidatene som nå er lærlinger, tar de resterende fellesfagene, engelsk og naturfag. Her går de sammen med såkalte 0+4 og 1+3-lærlinger, dvs. lærlinger med 3 og 4 års opplæring i bedrift. I tillegg går praksisbrevkandidatene som enda ikke har fått læreplass her, og også en av de som har valgt å jobbe framfor å være lærling. Skolen forsøker å samle fellesfagene på en slik måte at lærlingene og de som jobber må ta seg minst mulig fri fra jobb.

En annen skole har organisert det annerledes, og arrangerer kveldsskole to dager i uka, slik at de tidligere praksisbrevkandidatene skal få tatt engelsk og naturfag. Det betyr at de først gjennomfører full arbeidsdag som lærlinger, hvoretter de tilbringer kvelden på skole to dager i uka.

Ikke minst de som har blitt lærlinger framstår i intervju ett år etter praksisbrevet med en ny og sterkere selvfølelse. En av dem som har skiftet bedrift etter praksisbrevet forteller ganske stolt at den nye bedriften opplever ham som langt sterkere faglig enn lærlingene de har rekruttert, som har en bakgrunn med to år fra skole.

Men også de vi intervjuet som er i arbeid, uttrykker at de er fornøyd, og at de trives med å jobbe. Også disse legger vekt på å formidle hva de lærer gjennom arbeidet og hvilket ansvar de etter hvert blir tildelt i bedriften.

En av de tidligere praksisbrevkandidatene har valgt å jobbe framfor å være lærling i faget. Han sikter seg nå inn mot et fagbrev i et annet fag enn han var praksisbrevkandidat i. Han har riktignok ikke sviktet sin gamle lærebedrift helt, for i tillegg til jobb på et bilverksted, jobbet han ekstra i helgene for å hjelpe til i bedriften som gjerne ville hatt ham som lærling. Slik får han også råd til å leie egen leilighet og kjøpe den bilen han hadde hatt lyst på i mange år.

De tidligere praksisbrevkandidatene framstår på denne måten ikke bare som arbeidsorienterte, men også som svært arbeidsomme, og i liten grad som tapere. Med tanke på at dette er ungdom som ble ansett å stå i fare for å falle ut av videregående opplæring, er det også interessant å se at de som har blitt lærlinger nå tar de resterende fellesfagene, noen i tillegg til full dag som lærlinger.

5 Variasjoner i resultater mellom fylkene

5.1 Ulik praksis i fylkene

De antydningene vi tidligere i evalueringen har sett når det gjelder ulike mønstre mellom fylkeskommunene som prøver ut praksisbrev blir enda klarere i sluttfasen av prosjektet. Det som har åpnet for disse variasjonene er både uklarhetene og tvetydighetene i hva som skulle være målet med og målgruppen for praksisbrevet, og at forsøket hele veien har hatt en relativt stor åpenhet for hvordan aktørene på ulike nivå skulle gripe dette an. I tillegg har ikke Akershus vært en del av det organiserte forsøket og slik sett mindre påvirket av sentrale føringer og endringer i disse underveis.

Mens to av fylkene, Rogaland og Vestfold, hele veien har lagt stor vekt på å motivere praksisbrevkandidatene til å gå videre mot fagbrev, har Akershus vært mer orientert mot å se praksisbrevet som et mål i seg selv, eller som de selv sier; slik de har oppfattet var GIVO-utvalgets forslag og intensjoner, og slik de også oppfattet informasjonen fra Utdanningsdirektoratet om praksisbrevordningen. Samtidig er det ingen tvil om at Akershus fylkeskommune sentralt foretrakk modellen med praksisbrev som et mål i seg selv. Representanter for denne fylkeskommunen mener at dette også hadde konsekvenser for deres utvelgelse av elever til forsøket, og at deres kandidater dermed i utgangspunktet ventelig ikke hadde forutsetninger for å oppnå full fagkompetanse. Ut fra målbare, skolemessige kriterier som karakterer og fravær finner vi imidlertid ikke noe systematisk skille mellom praksisbrevkandidatene i de ulike fylkene som skulle tilsi at disse ikke skulle kunne nå like langt. Kun ved en av de fem skolene er det noen enkeltkandidater som har et noe høyere karaktersnitt, dvs. høyere enn 3, og som dermed ligger utenfor det intervall de fleste kandidatene befinner seg i, nemlig mellom 1 og 3. Heller ikke våre intervjuer avdekker noen systematiske ulikheter, for eksempel i Akershus sin “disfavør” når det gjelder kandidater.

Slik vi vurderer det er de ulike fylkenes mål med ordningen som har gitt det kanskje største utslaget for hvordan forsøket har utviklet seg. Mens man i Rogaland og Vestfold har lagt mye ressurser inn på kandidatene skulle ha ansettelse i bedrift, nærmest fra første dag, var Akershus klart mer tilbakeholden med dette. Man anså at kandidatene trengte litt tid i skolen, og var dessuten usikre på mulighetene til å skaffe plasser i bedrift. På samme måte var de førstnevnte fylkene opptatt av at de praksisbrevkandidatene som trengte dette, skulle få hjelp til læreplassformidling etter praksisbrevperioden, mens kandidatene i Akershus ikke ser ut til å ha vært et ansvar for formidlingsapparatet i fylket. Man har sett læreplass enten som lite aktuelt for kandidatene eller også som hovedsakelig et individuelt ansvar. I stedet har man vært opptatt av å sikre at praksisbrevkandidatene som ikke klarte å skaffe seg jobb har blitt koplet til NAV. De ulike praksisene ser ut til å ha gitt utslag, ikke minst for de kandidatene som ikke var ansatt i bedrift i praksisbrevperioden. De fleste av praksisbrevkandidatene i Akershus som har fått lærekontrakt oppgir å ha fått det gjennom familie eller venner, ingen gjennom fagopplæringens formidlingsapparat. Også de som har begynt i jobb uten lærekontrakt ser i stor grad å ha kommet inn i arbeidslivet via familie.

I tillegg til ulikheter i formidlingspraksis, kan man ikke se bort fra at måten opplæringsløpet har vært organisert på også har gitt utslag. Ved en av Akershus-skolene bestemte man seg en stund ut i forsøket å ikke bruke krefter på å skaffe opplæringsplasser i bedrift, blant annet fordi man anså dette som svært vanskelig, både ut fra den generelle læreplass-situasjoner i området og kandidatenes bakgrunnskvalifikasjoner. I stedet valgte man etter hvert å etablere en lærebedrift i skolens regi. Denne ser ut til å ha fungert godt på sine premisser. De ansvarlige mente at dette tross alt var best for deres kandidater, og at det ville være for risikabelt å sende dem ut i en ordinær bedrift. Lærerne uttrykker i dag at praksiskandidatenes gode resultater har overrasket dem stort, men heller fortsatt til at den beste løsningen for disse kandidatene var å være i skolebedriften.

Kandidatene selv uttrykker også tilfredshet ved den opplæringen de har fått gjennom denne skolebedriften, og det var ikke noe frafall i perioden de var knyttet til denne. Samtidig kan det at man har utsatt den vanskelige overgangen til ordinær bedrift også ha betydd at man har gjort ungdommene noe mindre rustet til å søke ordinær læreplass etter praksisbrevet. De har manglet erfaring fra og kontakter i arbeidslivet, noe som ser ut til å ha vært de øvrige praksisbrevkandidatenes fremste konkurransefortrinn. Dette kan man anta har influert både på vurderingene til eventuelle lærebedrifter og på kandidatens egen vurdering av dem selv, som aktuelle læreplass-søkere eller ikke.

Mens de fagopplæringsansvarlige i Rogaland og Vestfold har hatt stor innflytelse over og ansvar for organiseringen av prosjektet, har ikke dette vært tilfellet i Akershus. Her var det skolene som tok initiativ i forhold til praksisbrevforsøket, ikke fagopplæringen. Praksisbrevet har i dette fylket i mindre grad blitt sett på som fagopplæring i tradisjonell forstand, fordi man har vurdert kandidatene til å ha svake forutsetninger

for å klare fagbrev. I stedet har dette i større grad vært et sysselsettingsprosjekt, og man har ment det viktigste var å få kandidatene til å fullføre praksisbrevet og dernest komme over i for eksempel en hjelpearbeiderjobb. Slik sett blir koplingen mot NAV rasjonell.

En må også anta at fagopplæringens ulike tradisjon og posisjon i de forskjellige fylkene har spilt inn både i forhold til hvordan man har valgt å organisere forsøket, og i forhold til hvor enkelt det har vært å skaffe opplæringsplasser i bedrift til praksisbrevkandidatene. Dette er noe som blant annet manifesterer seg gjennom skolenes nettverk til bedrifter, opplæringskontor og laug, og selvsagt kultur og utbredelse av systemet i form av læreplasser. Her bør likevel nevnes at det finnes mange opplæringskontorer i Oslo- og Akershusområdet, ofte beliggende i Oslo. Avstanden til en skole på øvre Romerike kan være lang, og i tillegg var det slik at et viktig opplæringskontor for mange av Akershus-kandidatene, Opplæringskontoret for tømrerfag i Oslo, var klart skeptiske til praksisbrevforsøket.

I Rogaland har man fortsatt å følge opp de tidligere praksisbrevkandidatene ved å innlemme dem i lærlingskole slik at de kunne ta de manglende fellesfagene fra det øyeblikk de gikk over i ordinær bedriftslære. Det understreker at praksisbrevordningen i Rogaland ses som fagopplæring. Fylket er i tillegg opptatt av å bruke erfaringene fra praksisbrevet på de lærlingene som går 0+4-løp, fordi man mener en viss kontakt mellom skolen og lærlingene helt fra de starter opp er viktig. Skolen vil på den måten få bedre kjennskap til lærlingenes behov, og lærlingene beholder en viss tilknytning til skolen. Dette mener man vil kunne styrke gjennomføringen fram til fagbrev og hindre frafall i læretiden for denne gruppen veldig unge lærlinger.

5.2 Gjennomføringen er like god

Gjennomføringen i Akershus er like god som i de andre to fylkene for praksisbrevkandidatene. Det er heller ikke gitt at den ene modellen, som har hatt preg av en forsterket lærlingordning, er bedre med hensyn til gjennomføring av selve praksisbrevperioden, enn den andre, som mer har karakter av et sysselsettingsvirkemiddel. Men det er rimelig å anta at en modell som knytter seg tett opp mot fagopplæringen vil oppnå bedre resultater i form av lærekontrakter etter praksisbrevperioden, slik vi også har sett det i forsøket.

6 Hva slags ordning er praksisbrevet blitt?

Hva slags ordning har så praksisbrevet blitt gjennom dette forsøket, og hvordan kan resultatet vurderes i forhold til utgangspunktet og målene for prosjektet? Som vi tidligere har omtalt, så har det vært ulike synspunkter og interesser knyttet til iverksettingen av praksisbrevforsøket, og hvilke mål og hvilke målgrupper prosjektet skulle ha.

For å kunne drøfte dette, må vi ta for oss hvilken form praksisbrevforsøket har fått på de ulike områder, og eventuelle variasjoner i dette.

6.1 Hvem er praksisbrevkandidater?

Når det gjelder hvem man anser som målgruppa for prosjektet skiller fylkene seg etter et klart mønster. To av fylkene oppgir selv at de har lagt vekt på å plukke ut arbeidsorienterte ungdommer, som de mener står i fare for å falle fra, men som de mener er flinke nok til å klare fagbrev gjennom et alternativt opplegg. Ett fylke, Akershus, mener de har plukket ut elever som man i utgangspunktet ikke mener kan klare fagbrev, kandidater de mener ellers ville være naturlig å plassere i lærekandidatordningen.

Vi har imidlertid stilt spørsmål ved om kandidatene enkelt kan kategoriseres på en slik måte fylkene her gir uttrykk for. Ut fra bakgrunnsopplysningene om karakterer og fravær, er det ikke noe slikt klart skille mellom fylkenes kandidater. Andelen kandidater med strykkarakterer er ikke høyere i Akershus enn i hele utvalget av kandidater. De har heller ikke svakere gjennomføring. Skillet mellom fylkene ser ut til å handle mer om deres ulike mål med ordningen enn om klare forskjeller mellom kandidatene. Sagt på en annen måte, så tror vi at kandidatene fra Akershus kunne ha klart seg like godt under ordningene som ble praktisert i Vestfold og Rogaland – forutsatt at det hadde vært mulig å skaffe opplæringsplass i bedrift.

Praksisbrevkandidatene i 2008-kullet som vi har undersøkt representerer som helhet en gruppe med et skolemessig sett, veldig svakt utgangspunkt. Registerdata viser at om lag halvparten av dem har med seg minst en strykkarakter eller ikke vurdert i fag fra ungdomsskolen. For å sette dette i en sammenheng, så var det i hele ungdomsskolekullet som søkte videregående opplæring i årene 2004 - 2007 i gjennomsnitt åtte prosent som hadde karakteren 1 eller manglet vurdering i minst ett fag (Frøseth m.fl. 2008). Praksisbrevkandidatene ligner slik sett mer på de som søkte det som ble kategorisert alternativ opplæring. Her hadde 62,6 prosent av søkerne minst ett stryk eller ikke vurdert (ibid.).

"Nedad" har det vært et vilkår for å delta i ordningen at kandidatene ikke har en såkalt IOP (individuell opplæringsplan). Gjennom evalueringen ble vi imidlertid kjent med at enkelte av praksisbrevkandidatene i utgangspunktet hadde hatt en IOP som hadde blitt omgjort slik at de kunne delta i praksisbrevordningen som innebærer en standardisert læreplan. For enkelte andre, som slet, ble det sagt det motsatte, nemlig at vedkommende heller burde hatt en IOP enn å være med i ordningen.

Alle kandidatene som har gått gjennom ordningen har imidlertid klart praksisbrevet, inklusive fellesfagene. De som ikke har fullført, har med enkelte få unntak gått over til andre opplæringstilbud underveis. De har fordelt seg på tilbud på lavere, samme eller høyere nivå (lærlingordningen). De som har hoppet av ordningen underveis skiller seg, ut fra målbare kriterier, i liten grad ut fra de som har fullført; 45 prosent av de som startet på praksisbrev hadde med seg minst ett stryk fra videregående, mens de utgjorde 42 prosent av dem som fullførte. I den grad det var forskjeller i karakternivå i utgangspunktet, har disse ikke gitt seg utslag for gjennomføringen. De uten strykkarakter har en svakt bedre formidlingsprosent til læreplass, men som vi har vært inne på så har trolig andre forhold spilt en viktigere rolle her.

I vår survey har kandidatene beskrevet seg selv på en måte som antyder at de har mange fellestrekk med ungdom i yrkesutdanningen generelt. De skiller seg imidlertid noe ut ved at der er enda mindre orientert mot teori, og enda mer mot praksis enn yrkesfagelever flest. De har svakere karakterer, gjør mindre lekser og har større fravær. 70 prosent av praksisbrevkandidatene mener undervisningen var slik at de mente de ikke fikk utbytte av den, mot 30 prosent blant yrkesfagelever generelt. Praksisbrevkandidatene oppfatter seg og virker like sosialt tilpasset for øvrig som gjennomsnittet av yrkesfagelever.

Foreldrene har, med noen svært få unntak, vanlige arbeiderjobber i håndverk, industri, transport, service og omsorg. I intervjuene beskriver de fleste kandidatene seg selv som orientert mot praktiske yrker og med svært lav skolemotivasjon.
Det kom også fram opplysninger som tyder på at skolevanskene til enkelte av kandidatene primært bunnet i forhold praksisbrevordningen i seg selv ikke er så egnet til å gjøre så mye med. Enkelte hadde for eksempel helsemessige problemer som vanskelig lot seg forene med til dels tungt fysisk arbeid.

6.2 Ansettelse i bedrift fra første år i videregående

Et bærende element i praksisbrevordningen har vært at kandidatene skal være ansatt i bedrift fra første år i videregående, og i hele toårsperioden for praksisbrevet. En betingelse for at ordningen skal fungere er dermed at fylkene og skolene finner bedrifter som er villige til å ansette en 16 år gammel elev, som i utgangspunktet må antas å ha relativt svake karakterer og stort fravær fra grunnskolen, men som er motivert for praktisk arbeid.

I Rogaland og Vestfold har alle kandidatene fått opplæringsplass. Kandidatene har hatt en opplæringskontrakt, samtidig som de har vært ansatt og lønnet av bedriftene. Det er altså ikke snakk om en uforpliktende praksisutplassering. Lærebedriftene har likevel hatt muligheter for å avvikle læreforholdet og sende kandidaten tilbake til skolen, dersom det ikke fungerte. Vi kjenner ikke til at dette har skjedd. Ordningen er veldig lik lærlingordningen, og kan kanskje sammenlignes med lærekontrakt gjennom opplæringskontor, hvor også bedriften under visse omstendigheter kan returnere lærlingen til opplæringskontoret dersom de mener ansettelsesforholdet ikke kan fortsette.

Akershus, som har prøvd ut ordningen på egne premisser ved to skoler, uten å være av de oppnevnte pilotfylkene, har fulgt en til dels annen modell. De ønsket å la praksisbrevkandidatene være i skolen en periode før de ble formidlet til bedrift. Den ene skolen forsøkte siden å formidle sine kandidater, men lykkes bare for 4 av 6. De siste to ble værende i skolen. Den andre skolen bestemte seg etter en viss periode for ikke å forsøke å formidle kandidatene til bedrift. De ble i stedet ansatt i en tømrerbedrift drevet av skolen med lærerne som ansvarlige, noe som må betegnes som en noe annen modell enn det var lagt opp til for praksisbrevordningen. Erfaringene fra denne typen skolebedrift er likevel av stor verdi i forhold til de to modellene for praksisbrevordning vi har skissert, som henholdsvis en forsterket lærlingordning og som et sysselsettingsvirkemiddel.

For kandidatene ser arbeidspraksisen ut til å ha vært helt avgjørende for den store tilfredsheten med ordningen. I noen tilfeller dreier det seg om at kandidatene i løpet av praksisbrevperioden har gått fra å se seg selv som skoletapere til å oppleve seg selv som flinke og med klart økte ambisjoner, men da i hovedsak knyttet til arbeidstakerrollen. Til tross for at ikke alle bare har opplevd medgang i jobben de har hatt i praksisbrevperioden, ser det generelle bildet ut til å være at arbeidspraksisen har bidratt både til økt trivsel og til at kandidatene har fått større mestringsfølelse og tro på seg selv. Praksisbrevkandidatene virker ikke i særlig grad å ha oppfattet det som stigmatiserende å delta i ordningen. På direkte spørsmål svarer de også stort sett benektende på dette. Det er ikke mulig å se noen ulikheter i gjennomføring av selve praksisbrevperioden knyttet til om praksisen har vært i bedrift eller i en skolebedrift.

De fleste bedrifter som har benyttet ordningen har erfart at det går an å ha 16-åringer i arbeid, og at disse etter hvert som de får erfaring også kan bli nyttige for bedriften.

Dette vises gjennom at de sier de at kan tenke seg å ansette nye praksisbrevkandidater.

6.3 Forsøkslæreplanene og den praktiske opplæringen i bedrift

For 16 fag ble det utarbeidet egne forsøkslæreplaner for praksisbrev. Ti av disse har vært benyttet i forsøket, nemlig tømrer, rørlegger, blikkenslager, kokk, kokk institusjon, logistikk, salg, CNC, sveiser, og barnehageassistent.

Utgangspunktet har vært å plukke ut et passende antall læreplanmål fra både Vg1, vg2 og Vg3 som skal tilfredsstille tre overordnede premisser:

1) Opplæringen skal vektlegge praktisk innføring i faget og gi en mulighet til å avlegge en prøve etter disse to årene.
2) Etter fullført toårig løp skal kandidaten oppnå og få dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet vil kunne nyttiggjøre seg.
3) I tillegg skal det være mulig for kandidaten å fullføre opplæringen, og oppnå full kompetanse på ordinær tid i det ordinære opplæringsløpet i videregående opplæring.

Vår gjennomgang basert på dokumentanalyse[10] viser at forsøkslæreplanene er svært ulike med hensyn til antall læreplanmål, til fordelingen av mål fra henholdsvis Vg1, vg2 og Vg3, og med hensyn til i hvilken grad de vektlegger henholdsvis teoretiske og praktiske mål. Forskjellene mellom forsøkslæreplanene synes større enn mellom de ordinære læreplanene. Forsøkslæreplanene syntes ellers godt forankret i det ordinære planverket, og det har i analysen blitt stilt spørsmålstegn ved om dette hensynet har kommet foran hensynet til kandidatenes behov for en mer praktisk opplæring. Samtidig ble det i dokumentanalysen tatt forbehold om hvordan dette vil arte seg når læreplanene ble satt ut i praksis.

Et mønster i bedriftenes måte å forholde seg til forsøkslæreplanene er at det varierer ut fra fagtradisjoner. Bedrifter med lang erfaring med lærlinger ser ikke ut til å ha latt seg styre så sterkt av forsøkslæreplanene i opplæringen. Mer vanlig var det at de la opp arbeidet og opplæringen omtrent slik de ville ha gjort for en ordinær lærling på samme nivå. Siden praksisbrev representerer noe nytt var bedriftene likevel lydhøre i forhold til kontaktlærer når det gjaldt hva kandidaten etter forsøksplanene skulle gjennom. Bedrifter uten lærlingtradisjoner, derimot, lente seg mye på kontaktlærer og dennes vurdering av om læreplanmålene ble dekket på en akseptabel måte ut fra opplæringen som ble gitt og arbeidet kandidatene utførte. Spesielt gjaldt dette bedrifter i områder hvor fagopplæring foreløpig ikke er så etablert, som for eksempel salg og logistikk. Opplæringen her tok også utgangspunkt i det bedriften var vant til, som i stedet for fagopplæring har vært opplæring av ansatte med sikte på at de skal kunne ta del i den arbeidsdelingen virksomheten er organisert etter.

Tankegangen hos de bedriftene som har erfaring med lærlinger har tilsynelatende vært at praksiskandidatene skulle kunne bli ordinære lærlinger på grunnlag av det de

[10] (Gjengitt i delrapport 1)

gjorde de første to årene, dvs. at de i realiteten så opplæringen i perspektiv av full opplæring i bedrift over fire år. At kandidatene etter praksisbrevet skulle ha nådd en bestemt yrkeskompetanse de kunne nyttiggjøre seg i arbeidslivet var ikke en framtredende argumentasjon hos disse bedriftene. Dette styrker bildet av praksisbrevet, ikke som noe som gir en gjenkjennelig kompetanse i arbeidslivet, men som den første delen av et lærlingløp.

I bedrifter med svake fagtradisjoner vil praksisbrevet som et eget nivå lettere kunne tilpasses de dominerende arbeidstakerkategoriene. Opplæringen i butikk var for eksempel tilsynelatende ganske lik opplæringen til butikkmedarbeider. Enkelte mål i forsøkslæreplanen, for eksempel *forretningsplan* i salgsfaget, går likevel utover hva en butikkmedarbeider normalt skal kunne, og forutsetter en viss yrkesteori. Dette var også et læreplanmål det ble stilt spørsmålstegn ved.

Blant kandidatene finner man oppfatninger som støtter oppunder disse vurderingene. De har liten tro på at praksisbrevet i seg selv er viktig eller gir adgang til bestemte stillinger eller jobber. I stedet orienterer de seg mot faget, eller i områder med et lite synlig fag; mot standardene som de etablerte arbeidstakergruppene er fundert på. I den grad de vurderer å søke jobb på grunnlag av praksisbrevet, er det ikke brevet i seg selv, men den praktiske erfaringen i fagområdet eller jobbområdet brevet dokumenterer, de mener kan bety noe for en arbeidsgiver.

Fra faglærere som har gått mer systematisk inn i planen for sitt fag har det kommet enkelte kritiske bemerkninger til noen forsøkslæreplaner, som at utvalget av læreplanmål virker noe tilfeldig, eller at det vil være nødvendig med flere eller et annet utvalg av læreplanmål for å oppnå en nødvendig helhet og sammenheng.
Det er ingen tvil om at opplæringen for praksisbrevkandidatene har vektlagt praktisk opplæring i faget, og at dette har dannet grunnlag for at kandidatene har kunnet gå opp til og bestå praksisbrevprøven, en slags mini-fagprøve etter to år.

6.4 Fellesfagene

Det er ikke laget egne læreplaner i fellesfagene for praksisbrev. Det man har gjort noe med er rekkefølgen og progresjonen. I løpet av de to årene skal kandidatene gjennom tre av de fem fellesfagene de ordinære elevene tar; norsk, matematikk og samfunnsfag. De to fagene som mangler for full yrkesfagutdanning, engelsk og naturfag, må de som ønsker å gå videre til fullt fagbrev, ta senere. I tillegg er det lagt særlig vekt på at fellesfagene må yrkesrettes. Dette er imidlertid en målsetting for yrkesfagopplæringen generelt.

Det vi kan si noe om ut fra evalueringen er i hvilken grad kandidatene har lykkes, samt hva kandidatene selv og lærerne uttrykker om sine erfaringer. Når det gjelder det første, så har samtlige praksisbrevkandidater, med unntak av en som tidlig meldte seg av fellesfagundervisningen, klart de tre fellesfagene på to år. Bortsett fra at vi legger merke til en signifikant forbedring i matematikk, er det for de flestes vedkommende snakk om å komme seg gjennom med en 2'er og dermed bestå. Og

det har de lykkes med. Det er bare noen få av kandidatene som gir uttrykk for andre ambisjoner i forhold til fellesfagene enn dette.

De viktigste forklaringene på at de har lykkes ser ut til å ligge særlig i to forhold, undervisning i små grupper og yrkesretting. Utover dette kan det også synes som at mange av kandidatene har fått et løft av å komme ut i bedrift. Noe kan ligge i den modning som uansett skjer i disse årene, men det som anføres av enkelte lærere er at kandidatene ser ut til å ta med seg mestringsfølelsen fra bedrift og inn i skolen. Noen av kandidatene formulerer det også slik at de ute i bedrift har blitt overbevist om at de bør ha med seg fellesfagene om de ønsker å bli lærlinger og fagarbeidere, selv om noen også ser at det ikke er strengt nødvendig.

Å få til undervisning i små grupper er i stor grad et ressursspørsmål, noe vi skal komme tilbake til. Yrkesretting av fellesfagene byr også på store utfordringer, som ofte må håndteres av den enkelte lærer alene. Noen lærere ser ut til å ha tatt et stort ansvar for å tilpasse fellesfagspensumet slik at det vekker gjenklang hos ungdom med svært lite interesse for og tro på egne evner i teoretiske fag. De positive erfaringene som gjengis er ofte hentet fra matematikk, hvor det ser ut til å være kort vei til å knytte faget tett til krav i yrkesutøvelsen, gjerne også gjennom praktisk arbeid. Mens matematikk gjerne er det faget som mange yrkesfagelever oppgir at de sliter mest med, var det her det var tydeligst framgang å spore, med et par unntak av hva man litt populært kan beskrive som matteangst. Framgangen kom både til syne i karakterer og i elevenes egenvurdering. I norsk og samfunnsfag synes flere lærere det er vanskelig, og noen stiller spørsmålet om hvor langt en kan gå for å yrkesrette før man ikke lengre forholder seg til læreplanene. Man mener altså at læreplanene i fellesfag, slik de i dag er utformet, setter noen grenser for mulighetene for å yrkesrette dem. Yrkesretting er også et ressursspørsmål, fordi fellesfagslæreren enten må samarbeide tett med yrkesfaglærer eller bruke tid på sette seg inn i yrkesfaget. I lese- og skrivefagene kommer også problemet med dysleksi, som flere av kandidatene oppga å ha.

Skepsisen til at ungdom som ønsker seg praktisk opplæring også kan klare tre av fellesfagene de to første årene synes å ha blitt gjort til skamme. Med god tilrettelegging lar det seg tydeligvis gjennomføre, selv om utgangspunktet rent karaktermessig er svakt. For en del av kandidatene er det faktisk også slik at de skulle ønske de hadde gjort ferdig alle fellesfagene før de kom ut i lære etter praksisbrevet. Det har gjort at en av skolene nå forsøker ut en modell hvor praksisbrevkandidatene kan ta alle fellesfagene de to første årene. Med en slik løsning vil ikke praksisbrev på fellesfagsområdet lengre være noe særskilt, annet enn eventuelt gjennom tettere oppfølging og undervisning i mindre grupper.

På samme måte som en del kanskje kan klare fellesfagene på kortere tid om de blir lagt til rette på en god måte, så er det nok en del av kandidatene som kunne fått atskillig mer ut av fellesfagene med et bedre grunnlag fra grunnskolen. Dersom man mener en mer praktisk tilnærming og yrkesretting av fellesfag er viktig for en del elever i videregående opplæring, så er det vel neppe noen grunn til å anta at de

samme elvene har mindre behov for dette i ungdomsskolen. Store klasser og ett felles, teoretisk pensum gjør rammebetingelsene for dette vanskelige. Som en av praksisbrevelevene, som nå er blitt lærling, fortalte; hun hadde overhodet ikke lært engelsk på ungdomskolen.

Praksiskandidatordningen gir fagopplæringssystemet en fleksibilitet som har vist seg viktig både for mange arbeidstakere, men også for mange bransjer og bedrifter. Slik systemet innen yrkesfagene er i dag, er det fullt mulig å kalkulere med å slippe fellesfagene helt og i stedet jobbe i faget ett år ekstra før en går opp som praksiskandidat. Våre kandidater ser i liten grad ut til å tenke så strategisk. En av kandidatene som var kommet i ordinært arbeid, formulerte det tvert om slik at han nå planla å gå opp som praksiskandidat, men at han gjerne også ville tatt fellesfagene. Det ligger trolig en stor utfordring i å etablere attraktive tilbud om undervisning i fellesfagene for de som ikke kommer gjennom disse i normalalderen i yrkesfagene, dvs. 16 -18 år.

6.5 Ekstraressursene i ordningen

Ekstraressursene i praksisbrevordningen ligger først og fremst i bedriftstilskuddet på 2000 kroner måneden over en toårsperiode. Skolene skal i prinsippet klare seg med de ressursene de får gjennom den ordinære finansieringen basert på klasseressurser. Tanken er at skolen får en klasseressurs for praksisbrevklassen. Gjennom at kandidatene er på skolen bare en dag i uka, frigjøres lærerressurser til å følge opp elevene i bedrift, yrkesrette undervisningen, undervise i små grupper eller helt ned på en til en-nivå på skolen. Noen har klart å organisere det slik. Problemet oppstår når det ikke er nok praksisbrevkandidater til å utløse en klasseressurs. Da blir ressursene på skolen for små til å drive den oppfølgingen vi beskrev ovenfor. Resultatet kan være en overbelastning på den enkelte lærer, som gjerne føler et stort ansvar for denne gruppa. Dette har vært et hovedankepunkt mot praksisbrevordningen blant lærere, som i noen tilfeller sier rett ut at de ikke orker en ny gruppe praksisbrevkandidater.

Hvorvidt ekstratilskuddet til bedrift har noen effekt i form av at flere bedrifter sier seg villige til å ta inn praksisbrevkandidater er vanskelig å måle. Det har i hvert fall en signalvirkning for dem som tar inn en kandidat, et signal om at denne har krav på særskilt oppfølging. Det ligger også en viss kontroll i at kontaktlæreren, noen steder også opplæringskontoret, er innom på jevnlige besøk. Litt interessant er det at det fylket som har tolket tilskuddsreglene mest generøst, nemlig Akershus, har hatt problemer med opplæringsplasser. De har lagt til grunn at praksisbrevkandidatene skal ha basistilskudd 1 for begge årene, fordi de oppfatter begge som opplæringsår. Det betyr at bedriftene i Akershus som har tatt inn praksisbrevkandidater har fått drøyt 8000 kroner i lærlingtilskudd, samt 2000 kroner ekstratilskudd fordi de er praksisbrevkandidater. I Rogaland har man gitt 6000 kroner måneden, med 2000 kroner i ekstratilskudd. De har lagt til grunn tilskuddet som gis lærlinger med full opplæring i bedrift, altså 0+4-lærlinger. I begge fylkene har imidlertid bedriftene blitt trukket for dagene kandidatene er i skolen.

Mens skolene i Rogaland og Vestfold ikke har fått noe ekstratilskudd fra fylkeskommunen, har skolene i Akershus fått et visst tilskudd, noe som også understreker at dette fylket ser skolens rolle som mer omfattende enn det man har gjort i de andre fylkene.

I flere andre fylker foregår det forsøk med alternative opplæringsløp i yrkesfag. Fleksibel opplæring er et pilotprosjekt i Hordaland som svært mange fellestrekk med praksisbrevet. Siktemålet med fleksibel opplæring er fag- eller svennebrev gjennom full opplæring i bedrift. Fellesfagene tas i skolen. Forskjellen mellom fleksibel opplæring og full opplæring i bedrift gjennom 0+4-ordningen er at i den førstnevnte har skolen et spesielt ansvar for oppfølgingen av eleven/lærlingen alle de fire årene opplæringen foregår. Samarbeidet mellom skole og bedrift er tettere, og graden av individuell oppfølging av den enkelte er større ved fleksibel opplæring sammenlignet med full opplæring i bedrift. Mens det i praksisbrevet er bedriftene som får ekstratilskudd, er det i fleksibel opplæring i Hordaland skolen som får ekstraressurser. Bedriftene får ordinært lærlingtilskudd. Vi har ikke undersøkt fleksibel opplæring slik at vi har grunnlag for å si noe om hva disse forskjellene i finansiering betyr.

Det er ellers slik at lærebedrifter generelt kan tilstås ekstratilskudd om en lærling trenger særskilt oppfølging. Dette gjelder uavhengig av og kommer på toppen av de nevnte tilskuddsordningene. Dette illustrerer at man har et spillerom til å utforme alternative tilnærminger til problematikken.

6.6 Målene med ordningen

GIVO-utvalget vektla at praksisbrevordningen skulle etablere en etterspurt yrkeskompetanse i arbeidslivet på nivået under fagarbeider. Samtidig mente man det måtte være mulig, for de som ønsket det, å komme videre til fullt fagbrev etter praksisbrevet. Etter at innstillingen ble avgitt, har det i diskusjonene rundt praksisbrevet vært en utvikling i retning av å legge stadig større vekt på at det skal ses kun som et nærmeste mål, men hvor det å gå videre til full kompetanse etter praksisbrevet skulle være hovedmålet også for denne gruppen. Denne vektleggingen har det vært bred oppslutning om blant alle de sentrale aktørene rundt forsøket. Akershus fylkeskommune representerer her et unntak gjennom sin vektlegging av praksisbrevet som et mål i seg selv. Den ene skolen i Akershus la imidlertid større vekt på fagbrev som mål enn det fylkeskommunen sentralt gjorde.
Et stort og økende flertall av kandidatene la også vekt på at fagbrev var hovedmålet, mens praksisbrevet bare var et mål på veien.

Forsøket har definitivt ikke resultert i en ny arbeidstakerkategori med utgangspunkt i praksisbrevet. Hva kan det skyldes? For å etablere og stabilisere en ny arbeidstakerkategori er det en rekke faktorer som må spille sammen (Drexel 1999). Det vil ikke være nok bare å etablere en ny utdanning. I tillegg må det eksistere et rekrutteringsgrunnlag i form av unge mennesker som ser attraktive karriereveier gjennom en slik utdanning. Da må det eksistere en klar plass i arbeidsdelingen for en slik ny kategori. Dette forutsetter både at arbeidsgiver ser at denne kategorien kan tilby noe eksisterende grupper ikke kan, og at tilgrensende yrkesgrupper aksepterer

den nye kategorien. Dette er en meget kompleks prosess, som ikke nødvendigvis lykkes selv om en ny gruppe kan tilby for kan tilby bedre måter å utføre et arbeid på. Praksisbrevkandidater har ingen særlig kompetanse som virker etterspurt. I tillegg ser ikke de fleste kandidatene det å søke jobb med praksisbrevet som en realistisk eller attraktiv karrierevei. Det som da skjer er at praksisbrevkandidatene raskt blir kooptert av de eksisterende yrkesgruppene. De fleste som nå er blitt lærlinger, vil sannsynligvis bli fagarbeidere, men noen vil for kortere eller lengre tid havne i allerede eksisterende kategorier som ikke krever fagbrev. At en liten gruppe kandidater innenfor et bestemt fagområde skal kunne bidra til etableringen av en egen og etterspurt kategori er åpenbart ikke særlig realistisk. Men heller ikke praksisbrev som betegnelse på noen som er faglært bare til et visst nivå, ser ut til å ha noe gjennomslag, verken hos kandidatene eller bedriftene.

Når andelen av praksisbrevkandidatene som ser fagbrevet som et mål øker, antyder det at bedriftspraksisen har hatt betydning, men også at denne normen står sterkt kandidatene i mellom og ellers i samfunnet. Der fagene er godt etablert og strukturerer arbeidet, for eksempel innen byggfag, blir også praksisbrevkandidatene ganske raskt orientert mot fagbrevet. I andre yrkesområder er faget mindre synlig, selv om det også her er et mål at fagbrevet skal spille en større rolle. Her så vi at kandidatene tidlig orienterte seg noe annerledes. De så at de kunne klare seg godt uten fagbrev i etablerte yrker som for eksempel sjåfør, butikkmedarbeider eller barnehageassistent. Om man i første omgang ikke får lærekontrakt, så man at det likevel var muligheter i disse yrkene. Slik kan praksisbrevordningen bidra, ikke til å etablere nye kategorier, men til å kople elever fra skolen som ikke får læreplass, til eksisterende yrkeskategorier hvor det i dag verken er krav om eller vanlig med fagbrev. Dersom faget og fagarbeidernivået etter hvert skulle bli dominerende også innenfor denne typen yrker, vil også disse ungdommene ha mulighet til å kvalifisere seg gjennom praksiskandidatordningen. Samtidig ser vi en viss endring gjennom evalueringen ved at også de kandidatene som har hatt praksis i områder der fagene ikke står så sterkt, har utviklet interesse for å bli fagarbeidere. Dette kan være et resultat av at normen om fagbrev står sterkt helt generelt, eller av at de er influert av miljøet i klassen.

Det er dermed først og fremst som en opplæringsordning praksisbrevet har betydd noe nytt. Her har både ungdommene som har gått denne veien og mange arbeidsgivere gjort positive erfaringer. Den praktiske spesialiseringen praksisbrevkandidatene har fått innenfor faget gjør at de ofte framstår som mer attraktive som lærlinger enn elever som har gått ordinært Vg1 og Vg2 i skole.

7 Oppsummering og konklusjoner

Forsøket med praksisbrev som tiltak mot frafall ble iverksatt høsten 2008. Hensikten var å la elever, som ble ansett å ha svake forutsetninger for å gjennomføre videregående i et ordinært opplæringsløp, i stedet få gjennomføre et praktisk opplæringsløp. Dette skulle i første omgang gå over to år fram til et praksisbrev, men målet var at flest mulig deretter skulle gå videre som ordinære lærlinger. NIFU har gjennomført en følgeevaluering av forsøket fra 2008 til 2011.

7.1 God gjennomføring

Først de viktigste resultatene for de 51 kandidatene vi har fulgt fra høsten 2008 til våren 2011, oppsummert i tall:

- 41 gjennomførte hele praksisbrevperioden på to år
- Av de ti som ikke gjennomførte hele perioden har syv gått til andre opplæringstilbud og to til arbeid. Vi mangler opplysninger om en.
- 40 av 41 som gjennomførte bestod alle fellesfagene
- 38 av 41 avla og besto praksisbrevprøven. To avla en realkompetanseprøve, mens en ikke ønsket å avlegge prøve.
- 31 søkte læreplass, og 25 har fått lærekontrakt.
- 4 er i skole, 7 i arbeid, 2 i militæret og 2 er arbeidsledige.

Det er knyttet en del problemer til det å sammenligne direkte med andre yrkesfagelever, men med de forbehold vi har tatt i drøftingen av dette, ser det ut til at praksisbrevkandidatene har en gjennomføring som i hvert fall ikke er svakere enn gjennomsnittet for yrkesfagelevene. Det er i seg selv et viktig interessant funn, med tanke på hvor svakt de sto faglig da de begynte i ordningen. En større andel av praksisbrevkandidatene enn blant ordinære elever, har fått innfridd ønske om læreplass. Blant de av praksisbrevelevene som ikke har fått læreplass vet vi altså at nesten alle er enten i arbeid, militæret eller i utdanning. Det finnes ingen oversikt over hva de ordinære Vg2-elevene som ikke fikk læreplass, gjør, dersom de ikke er i utdanning. En stor gruppe på rundt 20 prosent av de ordinære yrkesfagelevene

forsvinner ut av opplæringssystemet på det tidspunkt de normalt skulle ut i lære. De kan være i arbeid i samme utstrekning som praksisbrevelevene, men det er usikkert.

Tatt i betraktning at om lag halvparten av deltakerne i forsøket hadde strykkarakter eller ikke vurdert i ett eller flere fag fra grunnskolen, og ellers et generelt lavt karakternivå og høyt fravær, skulle man ha forventet at de aller fleste var enten ute av opplæring eller forsinket etter to år. For elever som startet i videregående i 2004 med karakterer i intervallet 0-3, var frafallet på 65 prosent og bare 8 prosent gjennomførte på normert tid[11]. Forsøket må slik sett anses å ha bidratt til et langt lavere frafall og til en bedre gjennomføring av yrkesutdanning for de som har deltatt, enn det man ville ha forventet dersom de hadde fulgt ordinært løp i videregående opplæring. De aller fleste som har gått ut av opplæringssystemet, har kommet i arbeid. I tillegg må det legges vekt på kandidatenes egne gode skussmål til denne måten å gjennomføre videregående opplæring på. Svært viktig er det også at mange har hevet sine ambisjoner i løpet av forsøksperioden. Andel av kandidatene som har fullt fagbrev som mål har økt. Frykten for at det å sette full kompetanseoppnåelse som det mer langsiktige målet i praksisbrevet skulle demotivere og hindre mestring har ikke vist seg å være begrunnet.

Praksisbrevforsøket ser ut til å ha hatt en klar effekt på gjennomføring og læreplassoppnåelse for de kandidatene som deltok, en effekt som må antas å gå utover de trolig ganske begrensede effekter man kan regne med av forsøket i seg selv. Hvilke elementer i praksisbrevforsøket er det som har hatt en slik positiv betydning for disse ungdommenes trivsel og gjennomføring av videregående opplæring? Hva kan ha bidratt til denne forskjellen i forhold til hva en skulle ha forventet for en gruppe med et så svakt utgangspunkt?

7.2 Hva har bidratt til resultatene?

Bedriftsopplæring og arbeid i stedet for skole

Spør man kandidatene selv om hva som har vært bra med praksisbrevet, legger de nesten uten unntak vekt på at de - allerede fra Vg1 - fikk lov til å begynne med praktisk arbeid framfor å gå på vanlig skole. Rundt 80 prosent av praksisbrevkandidatene var i arbeid i ordinære bedrifter i hele toårsperioden. I Akershus var det en gruppe kandidater som ikke var ansatt i en ekstern bedrift. De fleste av disse var i stedet knyttet til en bedrift etablert av skolen. Også de elevene som jobbet i skolebedriften opplevde dette som et løft framfor å gå i vanlig skole. De ga likevel uttrykk for at de aller helst ville hatt opplæringsplass i en ordinær bedrift.

Ingen av dem vi intervjuet uttrykte at de hadde opplevd det å komme ut i bedrift som en skuffelse, eller at de følte seg utnyttet. Ikke alle hadde bare opplevd medgang, eller havnet i en bedrift de likte seg i, og noen hadde også skiftet opplæringsbedrift underveis, eller før overgang til ordinær læretid. Likevel er det et generelt trekk at selve orienteringen mot det å være i bedrift framfor på skolen ser ut til å ha blitt styrket. Kandidatene har utviklet en arbeidstakeridentitet og slik sett en ny horisont

[11] SSB-notat utarbeidet for NHO Oslo og Akershus april 2011

sammenlignet med det å være skoleelev, ganske likt det man har sett i tilsvarende undersøkelser av lærlinger (Michelsen 1995).

Praktisk arbeid og opplæring i bedrift er det viktigste skillet mellom praksisbrev og ordinær opplæring i Vg1 og Vg2. Når vi sammenholder kandidatenes svar med det som representanter for bedriftene og lærerne sier, er det neppe noen tvil om at dette er det mest utslagsgivende. Samtidig har de ikke bare gjennomført den praktiske opplæringen, men de har også bestått den praktiske prøven. Når det gjelder de praktiske ferdighetene de har tilegnet seg, er det kanskje enda mer adekvat å legge vekt på den testen de har vært utsatt for gjennom det å søke ordinær læreplass. Her er formidlingsprosenten vært høyere enn den som gjelder de ordinære elevene, noe vi tolker som at bedriftene i høy grad verdsetter de praktiske ferdighetene praksisbrevkandidatene har tilegnet seg, og at de to årene med praksis må anses som nyttige – og ikke bare en måte å motivere til gjennomføring av videregående opplæring på.

Oppfølgingen fra skolen
Bedriftsopplæringen har foregått i en helt bestemt kontekst. Det er ikke snakk om uforpliktende praksisutplassering, men ansettelse i bedrift hvor denne gis et ansvar som lærebedrift på samme måte som i lærlingordningen. De fleste praksisbrevkandidatene legger mindre vekt på det at kontaktlæreren har fulgt dem opp gjennom besøk i bedriften. Vårt klare inntrykk er imidlertid at denne delen av oppfølgingen har vært viktig på flere måter. For bedriftene, fordi de enten ikke har så mye erfaringer med å ha lærlinger, eller de har vært usikre på hva praksisbrevkandidatene er forventet å kunne, har det vært viktig å kunne overlate en del av ansvaret for oppfølgingen til kontaktlærer. Trolig har det også en betydning at kandidatene vet at skolen også følger dem og er opptatt av hvordan det går i opplæringsbedriften, og noen av kandidatene har da også benyttet læreren for å få hjelp, f.eks. til bytte av opplæringsbedrift. Av hensyn til lærernes oppfølging av kandidatene har det trolig også vært verdifullt å ha denne kontakten bedriftskontakten.

Tilretteleggingen av fellesfagene
Når det gjelder fellesfagene var det på forhånd skepsis til at disse ungdommene med et veldig svakt grunnlag ville klare å gjennomføre både norsk, matematikk og samfunnsfag på de to første årene. Når de klarer dette, kan dette forklares ut fra måten dette har vært gjort på; en dag i uka med fellesfag på skolen, oppfølging i veldig små grupper og store anstrengelser fra de fleste lærerne på å yrkesrette fagene. I tillegg er det sannsynlig at det å være i bedrift for mange av kandidatene har gitt dem et løft i selvfølelsen og bidratt til å endre deres horisont; fellesfagene har nå blitt noe man må gjennom for å kunne fullføre opplæringen og gå opp til fagbrevet. Det tillegges en ny mening i en ny kontekst.

7.3 Praksisbrevet ikke en endestasjon, men "forsterket lærlingordning"

Evalueringen viser at praksisbrevet som yrkeskompetanse ikke ser ut til å få noen spesiell betydning, verken for kandidatenes motivasjon eller som inngangsbillett i arbeidslivet. I stedet søker flertallet, 31 av 41, videre mot ordinær lærekontrakt – på linje med de som har gått to år i skole i ordinær Vg1 og Vg2. Også blant dem som i første omgang ikke går videre, er det flertall som oppgir å ha fagbrev som mål. Dette må slik sett anses som en sterk norm.

Da står vi igjen med et toårig praksisbrevløp som en slags mellomstasjon i et byggesteinsystem, og egne læreplaner utformet med dette for øyet, altså en praksisbrevordning i et rent opplæringsøyemed. Noen av kandidatene svarer på en måte som indikerer at det har hatt betydning at de kunne gå inn i et toårig løp, altså et nærmere mål enn et fireårig løp. Dette kan skyldes at mange av dem startet på videregående med relativt liten tro på seg selv. Over 40 prosent svarte høsten 2008 at de anså fagbrev som for vanskelig for dem. Det har endret seg for mange av dem i løpet av toårsperioden. En klar indikasjon på dette er at et flertall av de 40 prosentene som mente det var for vanskelig, nå faktisk er blitt lærlinger eller har fagbrev som sitt mål.

Ut fra dette er det mulig igjen å forsøke å besvare og konkludere i forhold til våre hypoteser innledningsvis om hva praksisbrevet som forsøk egentlig innebar:

1. Er praksisbrevordningen å betrakte som et distinkt alternativ til fagbrev, men på et lavere nivå, rettet mot dem som ikke anses å ha forutsetninger for å nå full kompetanse (GIVO)?
2. Er praksisbrevet en alternativ vei til fagbrev for de som ikke klarer eller ikke er motivert til å gjennomføre gjennom ordinært løp, men som kan klare det via praksisbrevet, dvs. med et praktisk og tilrettelagt opplegg?
3. Er praksisbrevet er et mer åpent forsøk på finne løsninger på frafallsproblematikken i innovative ordninger nær praksisfeltet, og hvor utfallet for kandidatene anses som mer åpent?

Praksisbrevet har i hovedsak ikke blitt det GIVO-utvalget anbefalte, dvs. kompetanse på lavere nivå, knyttet til en gjenkjennelig yrkeskompetanse i arbeidslivet (hypotese 1). For de som avslutter med praksisbrevet, er det dokumentasjonen av praksis som anses viktig, ikke brevet i seg selv. I stedet har praksisbrevordningen i all hovedsak blitt en forsterket opplæringsordning mot fagbrev for elever med et særdeles svakt skolemessig utgangspunkt (hypotese 2). Her har man lyktes gjennom at svært mange av disse ungdommene får økt motivasjon, blir værende i opplæringsordningen, hever sine ambisjoner og er på vei mot et fagbrev. Til en viss, men langt mindre grad har det også blitt en forsterket opplæringsordning for de som ønsker seg en praktisk opplæring i et fag, men som i første omgang ikke klarer å komme videre til lærekontrakt (hypotese 3). De har likevel fått en fot innenfor i arbeidslivet.

7.4 Hvorfor blir fagopplæring dominerende?

I to av tre fylker er praksisbrevet i stor grad blitt det vi har kalt en forsterket lærlingordning. I det tredje har det også delvis blitt dette, men her har en annen

løsning vært mest fremtredende, nemlig en modell hvor praksisbrevet ses som et sysselsettingsvirkemiddel. Man har ment at elever med et så svakt skolemessig utgangspunkt som praksisbrevkandidatene, ikke bør ha fagbrev som mål, men i stedet ha som mål å komme gjennom to år med videregående enten i bedrift eller skole for deretter å komme seg inn på arbeidsmarkedet Skolen har her hatt hånd om også den praktiske opplæringen, og i etterkant har kandidatene som ikke har fått jobb eller lærekontrakt, blitt henvist til NAV.

Hadde vi bare studert dette forsøket i de to pilotfylkene, Vestfold og Rogaland, ville trolig analysen sett annerledes ut enn den gjør når vi inkluderer Akershus. Da ville konklusjonen entydig vært at praksisbrevordningen blir kooptert av fagopplæringen. I de nevnte fylkene blir imidlertid praksisbrevet nettopp det, og de forklaringene vi kan se til at det blir slik er flere. Disse fylkeskommunene har organisert forsøket under fagopplæringen, benyttet sitt nettverk inn mot opplæringskontorer, laug og bedrifter. Slik har de både oppnådd å etablere opplæringsplasser i bedrift for alle praksisbrevkandidatene, men også koplet de til en kontekst hvor fagopplæringskultur og interesser råder. Arbeidslivets strukturer har slik sett blitt en sterkere mekanisme for å forme praksisbrevet mer enn skolen har blitt. Praksisbrevkandidatene har i stor grad også blitt formet av disse forholdene, og ønsker selv å bli faglærte. Løsningen med praksisbrev, ikke som endestasjon, men som mellomstasjon på vei mot fagbrev, har dessuten appellert til kandidatenes foreldre, som er opptatt av deres barn ikke skal havne i en blindvei. Praksisbrev som første skritt på veien mot fullt fagbrev har også vært lagt til rette for av statlige aktører, og har hatt full støtte fra både de tradisjonelle og de nye partene i fagopplæringen.

Hvorfor har praksisbrevet havnet nærmere det vi har kalt et sysselsettingsvirkemiddel i stedet for å bli fagopplæring i Akershus? Vi tror årsakene er å finne i en rekke forhold som forsterker hverandre. Allmennutdanning har en dominerende posisjon i fylkeskommunen. Søkningen er klart i favør av studieforberedende programmer, et mønster som forsterkes av overgang fra yrkesfag gjennom påbygging til studiekompetanse. Det er skolene og ikke fagopplæringen som har hatt initiativet i praksisbrevforsøket. Fagopplæringens posisjon og fagopplæringskulturen er svakere, og også bedriftene ser ut til i mindre grad å føle forpliktelse til å rekruttere lærlinger enn bedriftene i for eksempel Rogaland. Skolenes nettverk til lærebedrifter og opplæringskontorer har ikke vært slik at man har klart å kompensere for disse forholdene og mobilisere tilstrekkelig med opplæringsplasser i bedrift. Alle disse forholdene bidrar til at oppfatningene om at skolen må ta ansvaret blir forsterket. Dette har spilt sammen med vurderingene av praksisbrevkandidatene i Akershus som for svake til å kunne nå fagbrev, og at mange av dem har bedre av å være i et opplegg organisert av skolen framfor å slippes ut i bedrift.

7.5 Taper de svake i en fagopplæringsordning?

Når modellen med forsterket lærlingordning vinner gjennom, betyr det at ordningen bare er for de relativt sett litt sterkere elevene? Er den toårige sysselsettingsmodellen bedre i stand til å ta vare på dem med et svakt skolemessig utgangspunkt enn en forsterket lærlingordning? Spørsmålet kan ikke enkelt besvares, men vi kan belyse

det på ulike måter. Det er lite frafall i begge modellene, og det er ikke større for dem som hadde med seg strykkarakterer fra grunnskolen enn dem som ikke hadde det. Samtidig er det veldig vanskelig å si hvem som er de svakeste når det gjelder til å gjennomføre en langt mer praktisk orientert opplæring enn den ordinære i videregående. Det man kan kalle et mer statisk syn på elevene i forhold til hvor langt de kan nå, da gjerne vurdert ut fra skolemessige kriterier, står også opp mot et mer dynamisk syn hvor man ser dette som mer usikkert og åpent. Med utgangspunkt i det siste legges det for eksempel vekt på at måten opplæringen er organisert på kan bety en forskjell. I alle fylkene, ikke minst i Akershus, framheves det at kandidatene har hevet seg overraskende mye gjennom praksisbrevperioden. Ut fra statistikk og analyser av gjennomstrømning skulle man ikke forventet at elever med et såpass svakt utgangspunkt som praksisbrevkandidatene ville gjennomføre de første to årene i så stor grad som de har gjort, og dessuten bestå fellesfagene. Det interessante er at det her ikke er noe skille mellom de med og de uten strykkarakterer fra ungdomsskolen. Heller ikke når det gjelder å få lærekontrakt er det noe stort skille mellom kandidatene ut fra bakgrunn målt med karakterer. Skillet går her først og fremst mellom de som har vært ute i bedrift i praksisbrevperioden, og de som ikke har det.

Resultatene indikerer at det er et potensiale i begge typer ordninger, både den sysselsettingsrettede og den mer fagopplæringsorienterte til å få flere ungdommer til å trives og til å gjennomføre videregående opplæring i større grad enn ved ordinær opplæring. Derfor handler spørsmålet mer om hva man ønsker. Fagopplæringen og bedriftene som har deltatt har gjennom dette prosjektet vist at det finnes et potensiale for å inkludere langt flere med et alternativt opplæringsløp mot fagbrev, også elever med et veldig svakt skolemessig utgangspunkt. Ønsker man å utnytte arbeidslivet mer ved å ta i bruk en form for forsterket lærlingordning, eller ønsker man å legge seg på en modell hvor skolen får det dominerende ansvaret, men hvor opplegget baseres på praktisk arbeid mer enn konvensjonell skole? Velger man det siste, blir erfaringsmessig veien videre mot fagbrev trolig vanskeligere, fordi man ikke har etablert koplinger mellom den enkelte kandidat og arbeidslivet.

Man må også reise spørsmålet om dette bare er et politisk valg, eller om det også er slik at man må ta hensyn til de forutsetningene som ligger i den enkelte fylkeskommune, eller ved den enkelte skole. Praksisbrevet som forsterket lærlingordning forutsetter opplæringsplasser i bedrift. Dersom ikke skolene og fylkeskommunen i samarbeid med fagopplæringsaktørene klarer å etablere forutsetninger for dette, strander ordningen. Da er man kanskje nødt til å gå inn på en mer skolebasert modell. Her vil kandidatene bli mer elever i praktisk arbeid, mer beskyttet, og i en ordning rettet mer mot sysselsetting etter to år enn fagopplæring, selv om det siste ikke er utelukket.

7.6 Normen om fagbrev

På mange måter manifesterer praksisbrevforsøket den ambivalensen som ligger i normen om at alle skal ha minst fagbrev. Denne normen festet seg særlig etter Reform 94. På den ene siden signaliserer den et egalitært utdanningssystem og

arbeidsliv; alle skal ha minst videregående opplæring, og alle skal være minst fagarbeidere. På den andre siden vil en slik sterk norm lett bidra til en viss stigmatisering av de som ikke når fagbrev. For alle vil ikke nå et fagbrev – i hvert fall ikke i første omgang. Dersom fagenes standarder ikke skal svekkes, må de opprettholde sine kvalitetskrav og stryke dem som ikke når disse. Dersom man senker kravene for å integrere alle, vil ordningen falle sammen. Den vil neppe lengre være attraktiv for arbeidslivet. At en fagopplæring basert på et partssystem ikke bare kan baseres på velferdspolitiske mål, men må ha sin basis i hva bedriftene oppfatter som nyttige og kvalitetsmessig tilstrekkelige kvalifikasjoner, er en grunnleggende erkjennelse i den internasjonale forskningen på området (Lutz 1974).

Kandidaten må altså tilegne seg fagets normer og krav og vise dette gjennom en fagprøve. Dette har betydd, og vil bety en viss siling. Et spørsmål som kan reises ut fra erfaringene i dette forsøket er om denne silingen i for stor grad rammer personer som ikke behersker teorien, først og fremst fellesfagene, men som kunne blitt flinke fagfolk med en mer praktisk tilnærming? Selv om visse basisferdigheter ligger i nær sagt alle typer jobber i dag, ligger ikke begrunnelsen for fellesfagskravene ligger primært i at de er nødvendige i det bestemte faget. Fellesfagskravene er særlig utformet ut fra at de skal være en plattform for mobilitet, både horisontalt og vertikalt i utdanningssystemet, og en plattform for livslang læring. Dette kan imidlertid problematiseres. Har man gått for langt i å kople muligheten til å bli lærling og eventuelt nå fagbrev til at man også må bestå allmennteoretiske fag som strengt talt ikke er relevante for yrkesutøvelsen i det bestemte faget? Faller mange utenom, og mister man mange mulige, gode fagarbeidere fordi opplæringsløpet er lagt opp på en måte som ikke passer dem?

Eller kan dette løses gjennom å legge opp fellesfagene, og balansen mellom teori og praksis legges opp annerledes i dag? Forsøket har vist at elever med et veldig svakt karaktermessig utgangspunkt kan komme gjennom og bli lærlinger dersom de får anledning til å ta det meste gjennom praksis, og med yrkesretting og undervisning av fellesfagene i små grupper.

Et annet sentralt spørsmål, berører de to modellenes potensiale i denne sammenheng. Samtidig som man ut fra forsøket kan anta at det er et stort og uutnyttet potensiale for å få ned frafallet gjennom å benytte lærlingordningen mer fleksibelt, så vil en del av kandidatene ikke passere de ulike slusene underveis. Selv om mye trolig kan gjøres ved å øke bedriftenes læreplasstilbud, vil det alltid være noen som ikke vil få læreplass, Dersom kvalitetsstandardene skal opprettholdes, vil noen stryke til fagprøven. Praksisbrevet var opprinnelig tenkt for å løse noen av problemene i forkant ved å etablere et lettere og mer begrenset opplæringsløp for de man antok ikke ville klare å fullføre. De skulle skånes for nederlaget ved ikke å klare full kompetanse. Erfaringen fra forsøket er imidlertid at praksisbrevkandidatene når mye lengre enn mange på forhånd hadde trodd når de får mulighetene og forholdene lagt til rette. Likevel vil en del ikke klare det. Noen av praksisbrevkandidatene i forsøket har allerede valgt seg til arbeid, uten å ha blitt silt ut. Noen andre ble silt ut ved at de ikke fikk læreplass etter praksisbrevet, men fortsetter å søke, parallelt med

at de gjør andre ting. Atter andre har fått læreplass, men vil kanskje ikke nå fram til fagprøven eller stryke på denne. De fleste av disse vil trolig finne en plass i arbeidslivet med dette som utgangspunkt, og kanskje vil de forsøke å ta fagbrevet senere i livet. Utgangspunktet til de praksisbrevkandidatene som forsøker seg på veien mot fullt fagbrev må da sammenlignes med den de eventuelt ville hatt dersom de bare hadde siktet mot et toårig praksisbrev og bestått dette. Forsøket kan ikke gi noe fullgodt svar på dette. Evalueringen tyder imidlertid ikke på at praksisbrevet i seg selv gir noen styrket posisjon i arbeidslivet, eller betyr veldig mye for kandidatene.

Kan alle bli fagarbeidere, spør noen? Heller ikke dette kan selvfølgelig dette forsøket gi svar på. Men erfaringene herfra antyder at endringer i organiseringen av opplæringen kan gi positive effekter, noe som vises gjennom at elever som var mer eller mindre avskrevet, har nådd langt gjennom prosjektet. Tidlig praksis, helst i bedrift, peker seg ut som viktig for de som sliter med teorien. Erfaringene fra prosjektet peker i retning av at fagopplæringen har et uutnyttet potensiale. Når det blant 49 prosent av de som starter på praksisbrevløpet blir lærlinger, mens det bare er 29 prosent av de som går ordinært yrkesfagløp Vg1 og Vg2 som gjør det, peker dette i retning av at dagens ordinære løp ikke er optimalt for en stor gruppe. Det lekker stort i den ene enden, til påbygging til studiekompetanse, men det lekker også stort i den andre enden, nemlig blant de som sliter med skolegangen, men som kan bli flinke fagarbeidere. Praksisbrevprosjektet gir noen erfaringer som bør kunne utnyttes.

Selv fagopplæringsordningen kan være brutal gjennom utsiling til læreplasser, og et enten bestått eller ikke bestått ved en fagprøve, så finnes det også noen fleksibiliseringsmekanismer som kan virke integrerende. Det er i mange bransjer fortsatt fullt akseptabelt å "være på vei mot fagbrev" ganske lenge. Både gjennom utsettelse av fagprøven og gjennom praksiskandidatordningen åpnes for at de som ikke når opp i første omgang kan fortsette å jobbe på nivå under fagarbeider mens de har fagbrev som mål. I mange virksomheter vil det også være stort rom for denne typen arbeidstakere.

7.7 Praksisbrevordningen og behovene i arbeidsmarkedet

En hovedbegrunnelse for reformene i videregående opplæring i de fleste land på 1990-tallet var at det ikke lengre var noe alternativ til utdanning for ungdom (Furlong 1987, Roberts et al. 1994). Arbeidsmarkedet hadde ikke lengre behov for dem. Norge var ikke noe unntak, og disse begrunnelsen sto sentralt også i Reform 94. I Norge har imidlertid denne diagnosen i ettertid vist seg å ha vært mer basert på en konjunktursituasjon enn varige strukturelle endringer. Gjennom Reform 94 lyktes man med det politiske grepet det var å bruke lærlingordningen for å få ungdom under 20 år inn i arbeidsmarkedet. Mens de fleste nye lærlinger før reformen var over 20 år, var de fleste etter reformen 18 år (Michelsen og Høst 2010). Kanskje mer overraskende er det at man parallelt har fått like mange ungdommer under 20 år inn i ufaglærte jobber etter Reform 94 (ibid.). Mønstrene er ganske klare; i de bransjer der fagopplæringen står sterkt, som i håndverk og stor deler av industrien, er ungdom

under 20 år stort sett ansatt som læringer. I bransjer der fagopplæringen ikke står så sterkt, som i store deler av servicenæringene, er de stort sett ansatt som ufaglærte (ibid.).

Selv om det har vært en viss økning også i antallet 16- og 17-åringer som er lærlinger, er det i denne aldersgruppen i dag flere som er sysselsatt på heltid som ufaglærte enn som er lærlinger. At arbeidsmarkedet absorberer også mange av de ungdommene som faller ut av opplæring, har vi sett ikke minst illustrert gjennom praksisbrevforsøket. Nesten alle som har forsvunnet ut av ordningen, og som ikke har gått til annen opplæring, har kommet raskt i jobb.

Mangel på arbeidskraft vil trolig være en vedvarende utfordring for Norge. Med de demografiske endringene i årene som kommer, er politikerne svært opptatte av tiltak for å forlenge arbeidskarrierene. Tiltakene har imidlertid særlig rettet seg mot å få de eldre til å stå lengre i jobb. Ungdom, som ikke finner seg til rette i skolen, men i stedet ønsker seg praktisk arbeid og opplæring, burde i denne sammenheng også kunne sees som en ressurs for arbeidslivet. Utfordringen ligger i å finne fram til ordninger som kopler disse ungdommene til arbeidslivet, men uten at de mister retten og muligheten til opplæring og utdanning.

Her har praksisbrevet faktisk bidratt til å pløye ny mark. Flere av bedriftene som har tatt inn praksisbrevlæringer, har aldri før hatt lærlinger. Et behov for arbeidskraft, kombinert med en åpenhet for 16-åringer, samt ekstra lærlingtilskudd og oppfølging fra faglærer i en overgangsperiode, har bidratt til å rekruttere nye bedrifter til praksisbrevordningen, og dermed også til å bli godkjent som lærebedrifter. De fleste av bedriftene som har deltatt sier de kan tenke seg å rekruttere 16-årige praksisbrevkandidater igjen. De fleste ansetter også praksisbrevkandidatene som lærlinger etter to år.

7.8 Truer praksisbrevet fagene?

Det har hele veien vært en sterk innvending, særlig fra LO-siden, at praksisbrevet kan true de faglige standardene. Sterkest har denne vært artikulert fra elektrofagene. I denne bransjen er fagbrevet standarden, og man ønsker ikke noen B-fagarbeider. Praksisbrevordningen har aldri vært aktuell og passer muligens ikke inn i dette og en del andre fagområder med sin utpregede praktiske tilnærming. Likevel er problemstillingen om at praksisbrevet kan svekke fagene deres legitim, fordi et eventuelt konkurrerende og lavere fagarbeidernivå ville kunne berøre hele systemet. I de tidligere delrapportene har vi drøftet om praksisbrevet truer fagstandardene og fagarbeidersystemet. Den foreløpige konklusjonen har vært at praksisbrevordningen stort sett blir strukturert av arbeidslivet, og at kvalifikasjonsstrukturene i den enkelte bransje ikke endres av dette forsøket. Praksisbrevet blir ikke noe B-fagbrev. Dette funnet står fast etter at evalueringen er gjennomført. Det kan til og med forsterkes ved å slå fast at selv ikke i områder hvor arbeidskraftkategoriene i hovedsak ligger på et slags spesialarbeidernivå, er det tegn til at praksisbrevet i seg selv får noen betydning. I vår første delrapport la vi vekt på at praksisbrevkandidatene her tilpasset seg den tradisjonelle opplæringen, som egentlig ikke var fagopplæring. Var du i

butikk, ble du opplært til butikkmedarbeider. Til tross for dette, ser vi nå at alle praksisbrevkandidatene i salgsfaget er blitt lærlinger, og er på vei mot fagbrev. Dette til tross for at de kunne ha fått seg en bedre betalt butikkmedarbeiderjobb i samme bedrift. Selv om det dreier seg om bare en håndfull kandidater, er dette en interessant observasjon.

I det hele tatt er det en høyere andel blant de som gjennomgår praksisbrevordningen som blir lærlinger, og en lavere andel av de som har gått gjennom praksisbrevordningen som hopper av etter to års opplæring enn det er blant de som har gått ordinært løp med vg1 og Vg2 yrkesfag. De har fått en tilknytning til arbeidslivet, som gir dem en fordel framfor de av elevene som ikke får læreplass. Samtidig ser de fleste en fordel i å fortsette opplæringen fram mot fagbrev, og dette ser også ut til å gjelde kandidater i det vi kan kategorisere som svakt utbygde fagområder. Det ser altså ut til å være en sterkere sosialisering mot det å bli fagarbeider her enn i normalordningen. Selv om det er et begrenset forsøk, er dette viktige erfaringer å ta med seg.

En av innvendingene mot praksisbrevordningen, også når den rettes mot store områder som i dag er dominert av yrkesgrupper med kompetanse lavere enn fagarbeidernivået, har vært at det sementerer den eksisterende kvalifikasjonsstrukturen og hindrer utviklingen av fagbrevet som ny standard. Sammenhengene er tydeligvis ikke så enkle. En nærliggende forklaring på at det ikke ser ut til å utvikle seg slik er at praksisbrevet nettopp har blitt koplet så sterkt til fagopplæring og med fagbrevet som endelig mål, og at denne normen generelt står så sterkt at den også slår inn i de nye områdene.

Når ungdom kommer inn i et opplæringsløp i arbeidslivet, adopterer de ganske raskt målet om fagbrev, selv om det for noen blir et mål på litt sikt. De koples også til et tarifferingssystem hvor de stiger i lønn hvert halve år, målt som andel av full fagarbeiderlønn; først som praksisbrevkandidater, siden som læringer, før de når målet om lønn som faglært.

7.9 En annen arbeidsdeling mellom skole og bedrift?

En innvending mot praksisbrevordningen slik den kom til å utvikle seg, med hovedvekt på fagopplæring og fagbrev som mål, har vært at man allerede har en ordning med full opplæring i bedrift, den såkalte 0+4-ordningen. Praksisbrevordningen skiller seg imidlertid fra 0+4 på flere områder; bedriftene får et ekstratilskudd for å kompensere antatt lavere produktivitet og høyere opplæringskostnader, kandidatene får en tilknytning til en klasse i skolen hvor de får fellesfagene, og kontaktlæreren følger opp kandidaten i bedrift i de to årene praksisbrevperioden varer. Ordningen legger altså opp til en noe annen arbeidsdeling mellom skole og bedrift. Kandidatene befinner seg hovedsakelig i bedrift, men er inne på skolen en dag i uka, på lignende måte som i de gamle lærlingskolene. Men skolen tar et ansvar utover dette, både for å bistå bedriftene og for en viss oppfølging av kandidatene.

Fra det ordinære løpet er det hvert år flere tusen som forsvinner ut uten fullført fagutdanning. Også i 0+4-ordningen meldes det fra fylkeskommunene om en del frafall, uten at vi har gode tall på dette. Ordningen har til nå kvantitativt sett vært svært beskjeden. Store andeler av de ordinære elevene og lærlingene på yrkesfag har et skolemessig utgangspunkt som ikke er så veldig mye bedre enn det praksisbrevkandidatene i forsøket hadde. Slik sett kan det kanskje være like relevant å drøfte hvorvidt ikke de ordinære opplæringsordningene burde ha noe å lære av erfaringene med praksisbrevordningen, som motsatt. Mer bruk av bedriftene fra første året av videregående, men også større fleksibilitet i forholdet mellom skole og læretid, hvor skolen har et visst oppfølgingsansvar av de som går tidlig ut i lære er momenter her.

7.10 Politikkimplikasjoner

Vi skal nedenfor forsøke å spissformulere noen av evalueringens funn, med tanke på hva slags implikasjoner praksisbrevforsøket kan ha for politikken for videregående opplæring.

De gode resultatene når det gjelder gjennomføring i praksisbrevforsøket skyldes først og fremst praksisnær opplæring for elever med et svakt skolemessig utgangspunkt. I den grad denne opplæringen skjer ute i bedrift, ser den også ut til å styrke kandidatenes muligheter til å få ordinær lærekontrakt etter fullført praksisbrev.

En opplæringsordning med praksisbrev som byggestein mot full fagopplæring har vist seg vellykket når den har vært knyttet til fagopplæringens institusjoner og nettverk, og de muligheter det åpner for av opplæringsplasser i bedrift. Ved skoler der dette kan være vanskeligere å få til, har en skolebasert yrkespraksis vist seg å være en modell som også har gitt en god gjennomføring de to første opplæringsårene. Behovet for standardiserte løsninger må veies opp mot hensynet til lokal fleksibilitet.

Selv kandidater med et veldig svakt karaktermessig utgangspunkt kan klare fellesfagene i yrkesutdanningen. Forutsetningene ser ut til å være sterk yrkesretting og tett oppfølging i små grupper.

Selv om man legger det meste av opplæringen til bedrift, vil skolen kunne fylle en viktig rolle, ikke bare for fellesfagsundervisningen, men også for en mer helhetlig oppfølging av den enkelte kandidat de første årene av opplæringen, og som støttepunkt for opplæringsbedriftene.

Praksisbrev som endestasjon eller hovedmål ser ut til å være et lite realistisk, og innenfor de fleste fagområder også lite ønskelig mål. Erfaringene fra forsøket viser dessuten at det er svært vanskelig på forhånd å si hvor langt den enkelte kandidat kan nå, både for lærerne og elevene selv. Hele 40 prosent av praksisbrevkandidatene svarte høsten 2008 at de mente fagbrev var for vanskelig. De fleste av de som svarte slik har nå fått lærekontrakt eller uttrykker at fagbrev er målet. Lærerne ved alle skoler er overrasket over hvor langt kandidatene har nådd. En ordning med praksisbrev som hovedmål vil slik sett kunne virke begrensende.

Om praksisbrev som ordning rettet mot et lavere nivå i arbeidslivet ikke har funnet noe fotfeste, antyder erfaringene at viktige trekk ved selve opplæringsmodellen har et betydelig potensiale for å gi en bedre gjennomføring mot yrkeskompetanse for elever med et svakt skolemessig utgangspunkt. Disse resultatene bør kunne ha relevans for en stor del av de som i dag tar yrkesfaglig utdanning.

Praksisbrevordningen har bidratt til å kople lite skolemotiverte 16-17-åringers ønske om praktisk arbeid og opplæring med bedrifters behov for arbeidskraft. En del av disse bedriftene har tidligere ikke vært lærebedrifter. Begge deler antyder et potensiale for utvidelse av fagopplæring i bedrift.

Referanser

Drexel, Ingrid (1989): Der schwierige Weg zu einem neuen gesellschaftligen Qualifikationstyp*", Journal fur Sozialforschung, 29. Jg (1989), Heft 3:301-325*

Dæhlen, Marianne og Anna Hagen (2010): *Prosjekt til fordypning – mellom skole og arbeidsliv.* Delrapport 2. Oslo. Fafo.

Frøseth, M.W., E. Hovdhaugen, H. Høst og N. Vibe (2008): *Tilbudsstruktur og gjennomføring i videregående opplæring. Delrapport I. Evaluering av Kunnskapsløftet.* Rapport 40 / 2008. Oslo: NIFU STEP

Frøseth, m: W., E. Hovdhaugen, H. Høst og N. Vibe (2010): *En, to…tre? Den vanskelige overgangen. Evaluering av Kunnskapsløftet. Fra andre til tredje år i videregående opplæring.* Oslo. NIFU.

Furlong, Andy (1987): Coming to Terms with the Declining Demand for Youth Labour. I P. Brown og D.N. Ashton (red.): *Education, Unemployment and Labour Markets*. East Sussex: Falmer Press.

Høst, Håkon og Svein Michelsen (2010): Ungdom, lærlingordning og overgang til arbeidsmarkedet – endringer fra 1994 til 2008. I *Søkelys på arbeidslivet 3/2010.*

Høst, Håkon (2011): *Disse ungdommene hadde nok ikke fullført.* Evaluering av forsøk med praksisbrev. Delrapport 2. Oslo. NIFU.

Kunnskapsdepartementet (2006): *Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring.* Rapport fra en arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Lutz, Burkart (1974): The difficult rediscovery of "professionalism". In OECD: *Apprenticeship: Which way forward*? Paris. OECD:

Markussen, E., H. Høst, M. Evensen, og T. Prøitz (2009): *Evaluering av forsøk med praksisbrev. Delrapport 1.* Oslo. NIFU STEP.

Mayo, George Elton (1946): *The Human Problems of an Industrial Civilization*. Boston 1946

Michelsen, Svein (1995): *Yrkessosialisering, biografi og organisasjon. En undersøkelse av fagopplæring i norsk industri.* Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap/AHS - Gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning, Universitetet i Bergen.

Olsen, Ole J., E.C. Arnesen, L.O. Seljestad og O. Skarpenes (1998): *Fagopplæring i omforming. Evaluering av Reform 94.* Sluttrapport. AHS - Gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning. Universitetet i Bergen.

Roberts K, S.C. Clark og Claire Wallace (1994): Flexibility and individualisation: A comparison of transitions into employment in England and Germany. *Sociology, s. 31-54, Vol.28, No.1*.

Selznick, Philip (1949): *TVA and the grass roots: a study in the sociology of formal organization* Berkeley, Calif. : University of California Press.

St.meld. nr. 16 (2006-2007): *Og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Vibe, Nils, Synnøve Skjersli Brandt og Elisabeth Hovdhaugen (2011): *Underveis i videregående opplæring. Evaluering av Kunnskapsløftet.* Oslo. NIFU.

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic Instititute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no